

BEŞİNCİ ÇAĞIRIŞ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MİLLİ MƏCLİSİNİN
XII SESSİYASI İCLASININ

PROTOKOLU № 98

Milli Məclisin iclas salonu.
31 may 2019-cu il.

İclasa Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
*Sədri **O.Əsədov** sədrlik etmişdir.*

İclasda Milli Məclisin 101 deputatı iştirak etmişdir.

Qeydiyyat	(saat 12.03 dəq.)
İştirak edir	101
Yetərsay	83

İclasa dəvət olunmuşlar:

Samir Şərifov, Azərbaycan Respublikasının maliyyə naziri.

Mikayıl Cabbarov, Azərbaycan Respublikasının vergilər naziri.

İsmayıl Hüseynov, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin birinci müavini.

Şahin Sadıqov, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin İqtisadiyyat və maliyyə-kredit siyasəti şöbəsinin müdiri.

* * *

Sevinc Həsənova, Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyat nazirinin müavini.

* * *

Vüqar Gülməmmədov, Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının sədri.

Adil Məhərrəmov, Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası sədrinin müavini.

* * *

Fazil Fərəcov, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin şöbə müdiri.

İclasın gündəliyinə aşağıdakı məsələ daxil idi:

Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikası qanununun layihəsi barədə (birinci oxunuş).

Aşağıdakı məsələ müzakirə edilmişdir:

Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikası qanununun layihəsi barədə (birinci oxunuş).

Çıxış etmişlər: Oqtay Əsədov, Ziyad Səmədzadə, Vüqar Gülməmmədov, Fərəc Quliyev, Elman Nəsirov, Çingiz Qənizadə, Əli Məsimli, Fazil Mustafa, Eldar İbrahimov, Vahid Əhmədov, Tahir Mirkişili, Bahar Muradova, Qüdrət Həsənquliyev, Azay Quliyev, Qənirə Paşayeva, Rafiq Məmmədhasənov, Elmira Axundova, Aydın Hüseyinov, Aydın Mirzəzadə, Hadi Rəcəbli

Təklif: Layihə birinci oxunuşda qəbul edilsin
Səsvermənin nəticələri (saat 13.55 dəq.)

Lehinə	95
Əleyhinə	1
Bitərəf	0
Səs vermədi	1
İştirak edir	97
Nəticə: Qəbul edildi	

Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin Sədri

O.ƏSƏDOV

MİLLİ MƏCLİSİN İCLASI

31 may 2019-cu il. Saat 12.

*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri
Oqtay Əsədov sədrlik edir*

Sədrlik edən. Xoş gördük, hörmətli millət vəkili! Xahiş edirəm, qeydiyyatdan keçək.

Qeydiyyat	(saat 12.03 dəq.)
İştirak edir	101
Yetərsay	83

Yetərsay var. Çox sağ olun.

İclasımıza başlaya bilərik. Gündəlik artıq dünənki iclasda təsdiq olunub. Gündəliyimizdə yalnız bir məsələ – Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanun layihəsi qalıb.

Təklif edirəm ki, biz həmişəki qaydada işimizə başlayaq. Komitə sədri məlumat versin. Hesablama Palatası sanballı bir rəy hazırlayıb, bu rəyə qulaq asaq, sonra müzakirələri keçirək və hökumət üzvləri, maliyyə naziri verilən sualları cavablandırır. Etiraz yoxdur ki?

Yerdən (*Eşidilmir.*)

Sədrlik edən. Buyursun Ziyad Səmədzadə.

Z.Səmədzadə, *Milli Məclisin İqtisadi siyasət, sənaye və sahibkarlıq komitəsinin sədri.*

Hörmətli cənab Sədr, hörmətli millət vəkilləri! Hörmətli Oqtay müəllim artıq qeyd etdi ki, 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə əlaqədar sənədlər Milli Məclisə vaxtında təqdim edilmişdir. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq Hesablama Palatası rəy vermişdir. Milli Məclisin iqtisadi strukturlarının rəhbərlərinin iştirakı ilə dövlət büdcəsinin icrası çox ətraflı müzakirə edilmiş və Milli Məclisin plenar iclasına tövsiyə edilmişdir.

2018-ci il Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin tarixində ən yadda qalan illərdən biridir. Çünki biz 2018-ci ildə Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin 100 illiyini qeyd etdik. Cənab Prezident bu tədbirdə yüksək səviyyədə çıxış edərək son 25 il ərzində, müstəqillik illərində ölkəmizdə əldə edilən nailiyyətlərə xüsusi diqqət ayırdı. Həqiqətən, hamıya məlumdur ki, bu gün Azərbaycan dünyada dinamik inkişaf edən, beynəlxalq aləmdə nüfuzunu artıran bir dövlət kimi tanınır, dünyanı heyran edən irimiqyaslı transmilli layihələrdə iştirak edir, qlobal risklərə baxmayaraq, özünün keyfiyyətli inkişafını davam etdirir. 2018-ci ilin uğurları Nazirlər Kabinetinin iclasında ətraflı müzakirə edilmişdir, 2018-ci ilə dair hökumətin hesabatı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində dinlənilmiş və birmənalı şəkildə vurğulanmışdır ki, 2018-ci il bütün inkişaf göstəricilərinə görə yadda qalan ildir. Ona görə mən çox qısa olaraq əsas makroiqtisadi göstəricilər haqqında fikirlərimi qeyd edirəm.

2018-ci ildə ümumi daxili məhsul 1,4 faiz, əhalinin

adambaşına düşən gəlirləri isə 8,2 faiz artmış, inflyasiya təkrəqəmli səviyyəyə düşmüş, manatın məzənnəsi sabit qalmış, enerji daşıyıcılarının qiymətlərindəki müsbət dinamika xarici ticarət balansının müsbət nəticələnməsinə səbəb olmuşdur.

2018-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsi 30,9 faiz artaraq 31,8 milyard ABŞ dolları təşkil etmiş, bizim tədiyə balansında 20,3 milyard dollar müsbət saldo yaranmışdır. Burada qeyri-neft əmtəə ixracının 9,8 faiz artmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bütövlükdə, ticarət balansında yaranmış müsbət saldo gələcəkdə böyük dinamik işlərin həyata keçirilməsinə imkan yaradacaqdır. Nəticədə bizim valyuta ehtiyatlarımız 2018-ci ildə artıb 44,5 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Ötən ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə proqnoz tapşırıqları artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir və bu artıqlamanın təmin edilməsində “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda, Vergi Məcəlləsində edilən dəyişikliklər mühüm rol oynamış, yeni büdcə və ortamüddətli xərclərin formalaşdırılması qaydası, dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzunmüddətli strategiya, yeni vahid büdcə təsnifatı təsdiqlənmişdir. Bu dəyişikliklər qeyri-neft sektorunda vergi yükünün azaldılmasını, büdcənin sabitliyinin və ortamüddətli dayanıqlılığının təmin edilməsini, maliyyə inzibətçiliğinin və hesabatlılığın daha da artırılmasını, ölkədə dayanıqlı və idarə olunan dövlət borcunun səviyyəsinin müəyyən edilməsini, bu sahədə risklərin qarşılınması sisteminin təkmilləşdirilməsini və nəzarət mexanizminin gücləndirilməsini özündə ehtiva edir. 2018-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 22 milyard 508 milyon manat olmuşdur. Beləliklə, büdcənin icrası proqnozun 101,6 faizini təşkil edir.

Qeyri-neft sektoru üzrə büdcə daxilolmalarının artımla icra olunması xüsusilə qeyd olunmalıdır. Bu daxilolmalar 9 milyard 108 milyon manat və ya 103,5 faiz icra edilməklə proqnozda nəzərdə tutulduğundan 5,5 faiz çox təşkil etmişdir.

2018-ci ildə iqtisadi artım ilə yanaşı, vergi sistemindəki proseslərə aşağıdakı amillər təsir etmişdir. Mən bunu xüsusilə vurğulamaq və millət vəkillərinin diqqətini aşağıdakı məsələlərə cəlb etmək istərdim:

1) şəffaflığın bərpa olunması üçün vergi ödəyicilərinə hazırlıq vaxtının verilməsi və bu baxımdan ötən ilin keçid ili olması;

2) səyyar vergi yoxlamalarının sayının 3,4 dəfə azaldılması;

3) vergi nəzarəti tədbirlərinin gücləndirilməsi, aksizli mallar, səhiyyə, ticarət, karqo fəaliyyəti, idxal-ixrac əməliyyatları;

4) artıq ödəmələrin həcmnin azalması;

5) vergi orqanlarının fəaliyyətinin yenidən qurulması;

6) 2019-cu ildən etibarən Vergi Məcəlləsində köklü dəyişikliklərlə bağlı geniş ictimai işlərin aparılması.

2018-ci ildə vergi daxilolmaları üzrə 7 milyard 380 milyon manat proqnoza qarşı faktiki daxilolmalar 7 milyard 415 milyon manat təşkil etmiş, daxilolmalar 2017-ci illə müqayisədə 6,3 faiz artmışdır. Artıq ödəmələrin azalması şəraitində daxilolmaların artımı müşahidə olunmuşdur. Bu, doğrudan da, böyük bir nailiyyətdir. Mən aşağıdakı rəqəmi sizin diqqətinizə dəqiq çatdırmaq istəyirəm. Son illərdə ciddi fiskal problemə çevrilmiş artıq ödəmələrin həcmi ötən il 21,4 faiz və ya 543 milyon manat azalaraq 2 milyard manata enmişdir. Həcminə baxın, artıq ödəmələr 2 milyard yarımından çox olub. Vergilər Nazirliyi bu

sistemdə bu işlə bağlı artıq ciddi tədbirlər görür.

2018-ci ildə dövriyyələrin şəffaflaşdırılması proseslərinə başlanmışdır. Fəaliyyət sahələrində dövriyyənin ən yüksək artımı ticarətdə 21,8 faiz, o cümlədən pərakəndə ticarətdə 27,5 faiz müşahidə olunmuşdur. Xidmətdə dövriyyə 13 faiz, rabitədə 13 faiz, tikintidə 12,2 faiz artmışdır.

İqtisadiyyat üzrə dövriyyənin cəmi 5,8 faizi sadələşdirilmiş, 94,2 faizi ƏDV dövriyyəsinin payına düşmüşdür. Sadələşdirilmiş dövriyyə ən yüksək artım templəri ilə nəqliyyatda 77 faiz, bank və sığortada 27 faiz, tikintidə 22 faiz, xidmətdə 21 faiz müşahidə olunmuşdur. ƏDV dövriyyəsində isə ən yüksək artım templəri emal sənayesində, ticarətdə, o cümlədən pərakəndə ticarətdə müşahidə olunmuşdur.

Neft-qaz sektoruna xidmət edən və qeyri-neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin göstəriciləri nəzərə alınmadan, qeyri-neft sektorunun özəl bölməsindən daxilolmalar 7,8 faiz artaraq qeyri-neft sektorunda ümumi daxili məhsulun nominal artım tempini üstələmişdir. Bütövlükdə, özəl sektor üzrə daxilolmalar vergi daxilolmalarının 51 faizini təşkil etmişdir. Sadələşdirilmiş verginin xüsusi çəkisi 5,3 faizdən 6 faizə yüksəlmiş, məbləği isə 20,7 faiz artmışdır.

2019-cu il yanvarın 1-nə vergi ödəyicilərinin sayı il ərzində cəmi 6,9 faiz və ya 62 min 400 vahid artaraq 970 min 340 olmuşdur, o cümlədən ƏDV ödəyicilərinin sayı 12,4 faiz və ya 3767 vahid artaraq 34 min 269 vahid təşkil etmişdir.

2019-cu il yanvarın 1-nə vergi obyektlərinin sayı 7,4 faiz artaraq 217 min 389 vahid təşkil etmişdir. 2018-ci ildə qeydiyyatda alınan obyektlərin sayı 12,4 faiz artaraq 35 min 729 vahid təşkil etmişdir. Xahiş edirəm, rəqəmi nə-

zərə alasınız. İl ərzində qeydiyyatata alınan və fəaliyyətini bərpa edən obyektlərin sayı fəaliyyəti dayandırılan və ləğv edilən obyektlərin sayını 1,9 dəfə üstələmişdir.

Biz, millət vəkilləri, burada mütəmadi olaraq bağlanan müəssisələr barəsində danışırıq. Həddən artıq yoxlamalar, sanksiyalar haqsız iddialar və sairə bir çox hallarda müəssisələrin bağlanması ilə nəticələnir və bu rəqəm hər il, demək olar ki, sabit qalır, 30 min, 40 min, bəzi illərdə 50 min olur. Təbii ki, bu bağlanmalar ölkənin iqtisadiyyatına, əlavə dəyərinin artmasına mənfi təsir edir. Çox sevindirici haldır ki, bu gün yeni yaradılan müəssisələrin dinamikasında artıq müsbət meyillər var. Eyni zamanda, mən belə bir xahiş ilə, təklif ilə çıxış etmək istərdim ki, müvafiq strukturlar hər il bağlanan müəssisələrin bir monitorinqini aparsınlar, belə proses var. Mən 20–30 minin hamısını demirəm. Amma monitorinq aparsınlar ki, iri, orta müəssisələr niyə bağlanırlar? Bunun səbəbləri nədir? Səbəb yoxlamalar və ya digər məhdudiyətlədirsə, biz bunları da araşdıraq. Yəni İqtisadiyyat Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyi və digər strukturlar bu sahədə monitorinq aparsalar, mən əminəm ki, konkret nəticələr əldə oluna bilər və biz 1 il ərzində fəaliyyətini dayandıran müəssisələrin sayını minimuma endirə bilərik. Çünki fəaliyyətini dayandıran hər müəssisənin arxasında kollektiv, işçilər, əmək haqqı və sairə durur. Ona görə bu məsələyə diqqəti artırmağı məqsədəmüvafiq hesab edirəm.

Büdcə gəlirlərinin formalaşmasında Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər öz bəhrəsini verir. Bilirsiniz ki, biz bir dəfə dürüstləşmə apardıq və bu dürüstləşmədən sonra gömrük xətti ilə yığılan gəlirlərin miqdarı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Buna baxmayaraq,

2017-ci illə müqayisədə 825 milyon manat artıq gömrük ödənişlərinin toplanaraq dövlət büdcəsinə köçürülməsi təmin edilmişdir.

2018-ci il ərzində idxal əməliyyatlarının həcmi 11 milyard 465 milyon ABŞ dolları olmaqla, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2 milyard 681 milyonunu ötmüşdür. Lakin artan idxalın həcmninin hamısı vergitutma bazası olmamışdır. Artan idxalın tərkibində strateji qızıl ehtiyatlarını artırmaq məqsədi ilə Dövlət Neft Fondu və Mərkəzi Bank tərəfindən imtiyazlı qaydada ölkə ərazisinə gətirilən və digər imtiyazlı mallar təşkil etmişdir. Ötən illər ərzində olduğu kimi, vergitutma bazası dəyişilməmiş, qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq gömrük rüsumlarından azadolmaların həcmi 62,5 faiz, əlavə dəyər vergisindən azadolmaların həcmi isə 32 faiz təşkil etmişdir. Bu, həqiqətən, böyük rəqəmdir. Biz Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə daxil olacaq gömrük daxilolmalarının 62 faizini, ƏDV vergisinin isə 32 faizini azad edirik. Təbii ki, burada obyektiv səbəblər də var, Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları var. Elə avadanlıqlar var ki, onların ölkəyə gətirilməsi daxili bazarı, milli istehsalı stimullaşdırmalıdır. Amma biz bu rəqəmi bir çox ölkələrlə müqayisə etdik, kifayət qədər böyük rəqəmdir. Mən bu barədə fikirlərimi komitəmizdə də açıqladım. Yəqin ki, Dövlət Gömrük Komitəsi bu istiqamətdə əlavə işlər aparır. Amma bu, təkcə onunla əlaqədar deyil.

Eyni zamanda, vaxtı ilə qəbul edilmiş bir sıra qərarların səmərəliliyini yoxlamaq şərti ilə biz bunları təhlil etməliyik və yenidən hesablamalar aparılmalıdır. Mən razılıq hissi ilə həm də qeyd etməliyəm ki, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi və Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən idxal-ixrac əməliyyatlarına birgə

nəzarət mexanizmi həyata keçirilir ki, bunlar da, heç şübhəsiz, öz müsbət nəticəsini verəcəkdir.

Hörmətli millət vəkilləri, komitədə müzakirə zamanı tövsiyə olundu ki, 2018-ci il icra büdcəsini, vergi daxilolmalarını, əsasən də, gömrük daxilolmalarını əsas tutaraq aşağıdakı məsələlərə diqqət artırılınsın:

Azərbaycan mənşəli məhsulların həcmının xarici bazarlara çıxışının artırılması məqsədi ilə “Yaşıl dəhliz” sisteminə üstünlük verilməklə, ixrac mallarının təşviqini xidməti fəaliyyətdə dəstəkləmək;

idxalı əvəzləyəcək yerli məhsulların istehsal həcminin artırılması məqsədi ilə ölkə ərazisinə gətirilən xammala güzəştlərin tətbiqini dəstəkləmək;

gömrük sahəsində hüquqpozumaların qarşısının alınması məqsədi ilə riskli halları müəyyən etmək;

xarici ticarətin tənzimlənməsi sahəsində mövcud qanunvericilik bazasını sistemli təkmilləşdirmək.

Dövlət büdcəsinin icrası ilə əlaqədar olaraq sənəddə əsaslı xərclər, cari xərclər barədə kifayət qədər məlumatlar verilmişdir və dövlət büdcəsinin xərclərinin strukturu, əsaslı xərclərin strukturu ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Dövlət büdcəsinin 50,8 faizi cari xərclərə, o cümlədən 39,4 faizi əsaslı xərclərə, 2 milyard 235 milyon manatı və ya 9,8 faizi isə dövlət borcları və öhdəlikləri ilə bağlı xidmətlərə yönəldilmişdir. Bu məsələ Milli Məclisdə, eləcə də mətbuatda dəfələrlə müzakirə olunub ki, cari xərclər, əsaslı xərclər nə qədər olmalıdır. Biz komitədə də fikir mübadiləsi apardıq. Amma mən bir neçə hesablamayı millət vəkillərinin diqqətinə çatdırmaq istərdim. Çünki bəzən mətbuatda da qeyri-obyektiv misallar verilir.

Bir məsələni demək istəyirəm. 2005-ci ildə bizim dövlət büdcəmiz, dövlət büdcəsinin gəlirləri manat hesabı

ilə 2 milyard 55 milyon, dollar hesabı ilə 2 milyard 172 milyon olub. 2018-ci ildə isə manat hesabı ilə 22 milyard 500 milyon, dollar hesabı ilə 13 milyard 200 milyon olub. Təxminən 6,5 dəfə artıb. Bu dinamika bizə imkan vermişdir ki, ümumi daxili məhsulda büdcənin xüsusi çəkisini 15 faizdən 28,2 faizə qaldırıraq. 32 faiz də olub. Hətta devalvasiya vaxtı bunu 28 faizə qaldırıblar. Bu bizim nailiyyətlərimizi əks etdirən ən mühüm göstəricilərdən biridir. Əgər bu gün biz dövlət büdcəsinin rolunun artması barədə danışırıqsa, bax, bu göstərici bizə əsas verir. Lakin bəzən dövlət xərclərimiz 22 milyard və 13 milyard dollar olub. Ümumi daxili məhsulda da dövlət xərclərinin çəkisi təxminən 28,40 faizdir.

Mən əsaslı xərclər barədə demək istəyirəm. Çünki bu haqda çox fikirlər yürüdü. 2005-ci ildə Azərbaycanda, – mən xahiş edirəm, diqqət edək, bu rəqəm çox maraqlıdır, – əsaslı xərclər cəmi 334 milyard dollar olub. İrimiqyaslı layihələr həyata keçirən respublikanın dövlət büdcəsində əsaslı xərclər cəmi 334 milyard dollar təşkil edib. Onun ümumi daxili məhsulda çəkisi cəmi 2,5 faiz olub, büdcədə isə 14,9 faiz olub. Əgər biz bu rəqəmi saxlasaydıq, Azərbaycanın bugünkü nailiyyətləri olmayacaqdı. 2005-ci ildə bizim dövlət büdcəsinin xərclərinin 84 faizi ancaq cari xərclər idi. Cari xərclərin bu qədər yüksək olduğu şəraitdə biz inkişafdan danışa bilməzdik. Biz nə Bakı–Tbilisi–Ceyhandan, nə TANAP-dan, nə Ərzurumdan, nə Tbilisi–Qarsdan, nə də Bakı Dəniz Limanının tikintisindən danışa bilərdik. Cənab Prezident də heç vaxt deməzdi ki, Azərbaycan dünyanın böyük nəqliyyat mərkəzinə çevrilib. Məhz irimiqyaslı layihələr, Dövlət Neft Fondundan büdcəyə daxilolmalar, eyni zamanda, müvafiq təşkilatlardan vaxtında ödəməklə alınan kreditlər Azərbay-

can iqtisadiyyatının bu gün güclü potensiala malik olmasına əsas verdi. Bu gün sosial xərclər 31 faiz təşkil edir. Amma 2005-ci ildə sosial xərclər 85 faiz idi. Nə üçün? Çünki başqa bir iş yox idi, əmək haqqı, müdafiə olunan xərclər, bir də cari xərclər – xırda təmir məsələləri idi. Ona görə bu gün əsaslı xərclərin 40 faiz olması, sosial xərclərin xüsusi çəkisinin azalması əhalinin sosial məsələlərinin həll olunmaması demək deyil. Dövlət büdcəsində əhalinin sosial xərclərinə ayrılan vəsait 7 milyard 200 milyon manatdır və bu da 2005-ci illə müqayisədə 9 dəfə çoxdur. Mən vaxtınızı almaq istəmirəm, çünki hörmətli Samir müəllim hər il dövlət büdcəsinin icrası, qəbulu ilə əlaqədar sənədlərdə bu məsələləri diqqətə çatdırır.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin icrasında valyuta ehtiyatlarına, dövlət borcuna, xarici borclara xüsusi geniş yer verilib. Azərbaycanın düşünülmüş xarici borc strategiyası var. Biz qanunda xüsusi dəyişikliklər etdik və bunun sayəsində Azərbaycan dünyanın on nadir ölkələrindən biridir ki, onun xarici borcla əlaqədar hər hansı problemi yaranmamışdır. Amma dinamikaya baxaq. Bu bizim artan iqtisadi potensialımızın hesabına oldu. 2005-ci ildə bizim valyuta ehtiyatlarımız 2,4 milyard, borcumuz isə 1,7 milyard idi. Yəni əgər biz bu pulları vaxtında ödəsəydik, xəzinədə valyuta ehtiyatları ilə borcumuz arasında 700 milyon borcumuz qalacaqdı. Amma 2018-ci ilin məlumatına görə, bu gün bizim valyuta ehtiyatlarımız 44,5 milyarddır. Maliyyə Nazirliyinin, Samir müəllimin təqdim etdiyi materiallarda göstərilir ki, borcumuz 8,9 milyarddır və keçən ilə nisbətən 19 faizə enib. Yəni borcumuzla valyuta ehtiyatlarımız arasında 5 dəfə fərq var idi. Cənab Prezident hökumətə, müvafiq strukturlara tapşırıb ki, hər bir borc, hər bir kredit sazişi

diqqətlə araşdırılıb qiymətləndirilməlidir. Çünki Azərbaycanın iqtisadi gücü o qədər artıb ki, ona kifayət qədər borc vermək istəyənlər var. Amma cənab Prezidentin tapşırığına əsasən elə borclar alınmalıdır ki, onlar Azərbaycan dövlətinin inkişafına xidmət etsin. Bu gün biz həm borc almışıq, həm də borc verən ölkəyə çevrilmişik. Biz Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolunun tikintisində Gürcüstana, Türkiyəyə, “Şimal–Cənub” Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizinin tikintisində İrana borc vermişik. Belə misalları çox çəkmək olar. Azərbaycanın Dövlət Neft Fondunun vəsaitləri hesabına Türkiyədə böyük kimya kompleksinin, neft emalı zavodunun istifadəyə verilməsi həm dövlət büdcəsi ilə, həm də Dövlət Neft Fondunun vəsaitləri ilə əlaqədardır. Mən bunları ona görə deyirəm ki, borc məsələsində, sosial xərclərin ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisinin, cari xərclərin, əsaslı xərclərin bir müddət artmasının arxasında Azərbaycan dövlətinin düşünülmüş iqtisadi siyasəti dayanır. Ona görə bu fikirləri sizə çatdırıram, çünki bəzən mətbuatda xarici borcumuzun olması ilə bağlı xəbərlərə rast gəlirik. Bəli, Dövlət Neft Fondundan vəsait götürürük, götürməliyik. Allah-təala nefti verib ki, biz səmərəli istifadə edək, inkişafımızı davam etdirək. 2007-ci ildə cənab Prezident Bakı–Oğuz–Qəbələ su kəmərinin tikintisi üçün ilk dəfə Dövlət Neft Fondundan vəsait götürdü. Suyumuz yox idi. Biz min kilometrərlə dəmir yolları, avtomobil yolları çəkirik, Sumqayıtda böyük neft-kimya kompleksi, texnoparklar yarıdırıq, zərərli tullantıların emalı ilə əlaqədar böyük işlər görürük, kosmosa peyk buraxırıq. Bunlar əsaslı xərclərdir, kapitaldır. Ona görə də Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi hesabatda bu barədə kifayət qədər konkret materiallar verilmişdir.

Mən vaxtınızı çox almaq istəmirəm. Hesab edirəm ki, dövlət büdcəsinin icrası ilə əlaqədar olaraq məsələlər çox ətraflı işıqlandırılmışdır. Dinamikaya baxaq. Vaxt var idi ki, dövlət büdcəsinin, dövlət proqramlarının xüsusi çəkisi çox aşağı idi. Amma bu gün Azərbaycanın 2018-ci ildə təqdim olunan hesabatında göstərilir ki, dövlət proqramları vasitəsi ilə vəsaitlərin bölüşdürülməsi kifayət qədər geniş xarakter alır. Artıq yeni mərhələdir. Oqtay müəllim, Valeh müəllim, hamı dəfələrlə bunu deyirdi ki, vəsaitlərdən nə qədər səmərəli istifadə olunur. Bizim bu məsələdə, təbii ki, problemlərimiz var. Ona görə biz əsaslı vəsait qoyuluşlarından səmərəli istifadə olunmasına, kapital qaytarmanın göstəricilərinə, sosial sahədə nəticələrin təhlilinə diqqət verməliyik və bu, eyni zamanda da, şəffaflığın artırılması ilə əlaqədar olacaq.

Bu gün Azərbaycanda iqtisadi islahatların yeni mərhələsi başlayır. Cənab Prezident artıq bəyan etmişdir ki, 2020–2025-ci illər üzrə inkişaf strategiyası hazırlanmalıdır. Biz elə bir mərhələyə çatmışıq ki, iqtisadi artımın yeni modelləri, yeni imkanları, yeni mənbələri üzərində çalışmalıyıq. Bunun üçün də kifayət qədər əsasımız var, inkişafın Azərbaycan modeli var və bu model təkmilləşir, qlobal riskləri nəzərə alır. Mən əminəm ki, hamımız Azərbaycan iqtisadiyyatının daha dinamik inkişafı üçün bütün imkanlardan istifadə edəcəyik. Ona görə millət vəkillərindən xahiş edərdim ki, bu qanun layihəsinə öz müsbət münasibətlərini bildirsinlər. Eyni zamanda, mən rahatlıq hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, büdcənin hazırlanması prosesi, Hesablama Palatasının rəyi, Hesablama Palatasının rəyində göstərilən təkliflər və sair bu kimi proseslər Azərbaycanın büdcə sisteminin daha da təkmilləşməsinə, bütövlükdə, Azərbaycanın maliyyə resurs-

larının dinamik artmasına xidmət edəcəkdir. Ona görə millət vəkillərindən bu qanun layihəsinə səs vermələrini xahiş edirəm.

Sədrlik edən. Çox sağ olun, Ziyad müəllim. İndi, bu yurun, hörmətli Vüqar Gülməmmədov.

V.Gülməmmədov, *Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının sədri.*

Hörmətli Oqtay müəllim, hörmətli millət vəkilləri, hörmətli mərkəzi icra hakimiyyətinin rəhbərləri. Respublikamızın ictimai-siyasi həyatında əlamətdar hadisələrlə zəngin bir il kimi yadda qalan 2018-ci il Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı üçün də uğurlu olmuşdur. Belə ki, son illərdə qlobal müstəvidə iqtisadi amillərin dəyişkənliyi, bu amillərin siyasi meyillər qarşısında həssaslığı, makroiqtisadi mühitin davranışından çox sıx asılı olan büdcə layihələndirilməsi və onun icrasında, ümumilikdə, dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində bir sıra dövlətlərə problemlər yaratmışdır. Ölkəmizdə isə 2018-ci ilin dövlət büdcəsi yüksək artım tempi və icra səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. İlk olaraq qeyd edim ki, neftin qiymətində kəskin azalmalardan sonra devalvasiya dalğaları və iqtisadi artım templərində ciddi tərəddüdlər izlənsə də, neftin qiymətinin artması 2018-ci ildə makroiqtisadi stabilliyin bərpaı istiqamətində müsbət meyillər üçün münbit şərait formalaşdırmışdır. İqtisadiyyatda faktiki yaradılmış ümumi daxili məhsulun nominal həcmi 79,8 milyard manat olmuş, real ifadədə artım 1,4 faiz təşkil etmiş, proqnozlara əsasən ümumi daxili məhsulun real artımının tamamilə qeyri-neft ümumi daxili məhsulu əsasında reallaşdırılacağı gözlənilmiş və bu gözləntilər özünü doğrultmuşdur. Belə ki, iqtisadi artımın təqribən 81 faizi qeyri-neft sektoru hesabına təmin olunmuşdur.

2018-ci ilin dövlət büdcəsi milli valyutanın sabit məzənnəsi şəraitində icra olunmuşdur. Əsas ticarət tərəfdaşları olan ölkələrdə 2018-ci ildə devalvasiyaların qeydə alınması müqabilində manatın sabit dinamika nümayiş etdirməsi nominal effektiv məzənnənin möhkəmlənməsi ilə nəticələnmişdir. Transmissiya kanalları vasitəsi ilə ölkə iqtisadiyyatına daxil olmuş neqativ şokların məzənnə və digər amillər ətrafında yaratdığı mənfi fəsadların aradan qaldırılması məqsədi ilə reallaşdırılmış monetar və fiskal tədbirlər öz nəticəsini vermiş, 2 il ardıcıl olaraq müşahidə olunmuş ikirəqəmli inflyasiya təkrəqəmli inflyasiya ilə nəticələnmişdir.

Neftin bir barelinin qiymətinin proqnoz və faktiki göstəriciləri arasındakı müsbət fərq əlavə maliyyə ehtiyatlarını formalaşdırmaqla, bir sıra mühüm iqtisadi layihələrin maliyyələşməsinə də müsbət zəmin yaratmışdır. Eyni zamanda, bu, neft sahələrində yaradılmış əlavə dəyərin həcmnin gözlənilən rəqəmdən, son nəticədə isə ümumi daxili məhsulun proqnoz göstəricisi ilə müqayisədə nominal ifadədən çox olmasına gətirib çıxarmışdır.

Hörmətli millət vəkilləri, münbit makroiqtisadi meyillər dövlət büdcəsinin uğurlu icrası üçün real şərait formalaşdırmışdır. Belə ki, dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrası son 7 ildə ən yüksək artım tempi nümayiş etdirmiş, eyni zamanda, icra səviyyəsi də son illərin meyilini davam etdirməklə yüksək olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası bir sıra amillərlə xarakterizə oluna bilər. Belə ki, aparılmış təhlillər dövlət büdcəsinin cəmi gəlirlərinin, o cümlədən ayrı-ayrı tədiyə növlərinin icra səviyyəsinə artıqödəmə məbləğlərində müşahidə olunan azalmanın hesablanmış, eləcə də ödənilmiş vergilərin məbləğində artımın böyük

təsiri olduğunu göstərmişdir. 2018-ci ildə müşahidə olunmuş əlverişli makroiqtisadi şərait dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnozun yerinə yetirilməsinə müsbət zəmin yaratsa da, bəzi tədiyə növləri üzrə proqnozlar kəsirlə icra edilmişdir. Belə ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri qanunla müəyyən edilmiş 20 mənbə üzrə daxilolmalar hesabına formalaşmış, bu mənbələrdən 13-ü üzrə proqnoz artıqlaması ilə, 7-si üzrə proqnoz isə kəsirlə icra olunmuşdur.

2018-ci ildə gəlirlərin artımının əsas mənbəyini Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun transferi təşkil etsə də, transfer məbləği nəzərə alınmadan da dövlət büdcəsinin gəlirləri 2017-ci ilə nisbətən 10,9 faiz çox olmuşdur. Son illərdə dövlət borclanmasının həcmnin yüksəlməsi bir çox ölkələri gəlirlərin mobilizasiyasında yeni kanallar aşkarlamağa, vergi inzibatçılığını gücləndirməyə və vergitutma strukturunda köklü islahatlar aparmağa məcbur etmişdir. Fiskal cəzanın tərkib komponenti olaraq vergitutmada innovativ yolların tətbiqi də getdikcə aktuallaşmışdır. Hesabat ilində iqtisadi artımın göstəricisi kimi qəbul edilən birbaşa vergilərdə artım müşahidə edilmişdir. Avropa Birliyinin statistika təşkilatının hazırladığı dövlət maliyyə statistikasının hesabatlarına əsasən birbaşa vergilərin ümumi vergi daxilolmalarında payı və onun strukturunda gəlir vergisinin payı göstəricilərlə aparılan müqayisədə ölkəmizdə hər iki parametrin qənaətbəxş olduğunu göstərir. Bununla yanaşı, ölkəmizdə mənfəət vergisinin 51 faizinin neft sektoru hesabına formalaşması da diqqətdə saxlanılmalıdır.

Diqqət tələb edən digər bir tədiyə növü fiziki şəxslərin gəlir vergisidir ki, bu, son 2 ildə hesablanmışdır. Eyni zamanda, proqnoza nisbətən icranın aşağı olması bu

tədiyənin proqnozu ilə müəyyən edilməsi zamanı əsaslı yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Hesabat ilində bəzi tədiyə növlərinin icra səviyyəsi arasında nəzərəçarpacaq fərqlər olsa da, ümumilikdə, vergi gəlirləri əvvəlki illə müqayisədə 11,7 faiz çox olmaqla, artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir.

Hörmətli millət vəkilləri, hesabat ilində dövlət büdcəsinin xərcləri ilə bağlı aşağıdakı əsas məqamları diqqətinizə çatdırmaq istərdim:

Ümumilikdə, dövlət büdcəsinin xərcləri 22,7 milyard manat məbləğində 2017-ci illə müqayisədə 29,2 faiz təşkil etməklə, ümumi daxili məhsulda nisbəti 28,5 faiz olmuşdur. Bir sıra mühüm layihələrin icrası üçün maliyyə mənbəyinin artımı fonunda nominal ifadədə dövlət büdcə xərclərinin artım tempinin ümumi daxili məhsulun artım tempini üstələməsi müəyyən mənada pro-tsikl meyillərdən xəbər versə də, Hesablama Palatası yeni büdcə qaydalarının tətbiqinin son nəticədə bu meyilin növbəti illərdə kontur-tsikl meyillə əvəz olunacağı qənaətinədir. Bu isə nəticədə büdcə və iqtisadiyyatın harmonik artımını təmin etməklə, büdcə xərclərinin səmərəli istifadəsinə şərait yaradacaqdır.

Hesablama Palatası tərəfindən hesabat ili üçün dövlət büdcəsinin keyfiyyət strukturu, başqa sözlə, xərclərin faydalılığı və onların iqtisadi artıma töhfəsi ilə bağlı aparılmış təhlil 2018-ci ildə dövlət büdcəsinin həm şərti istehsal, həm də şərti qeyri-istehsal xərclərinin əvvəlki illə müqayisədə artımla icra edildiyini göstərir. Belə ki, 2018-ci ildə şərti istehsal xərcləri və iqtisadiyyatın real sektoruna yönələn xərclər əvvəlki illə müqayisədə 78 faiz çox olmuş, bu xərclərin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərində xüsusi çəkisi də artmışdır. Sosial siyasətin həyata keçiril-

məsi, müdafiə, idarəetmə, borca xidmət xərcləri və digər fəaliyyəti əhatə edən şərti qeyri-istehsal xərcləri də əvvəlki illə müqayisədə 12,9 faiz artımla icra edilmişdir. Bütçə xərclərinin strukturunda əsaslı qoyuluşlar üzrə xərclərin əhəmiyyətli artımı müşahidə edilmiş, əsaslı xərclərin 56,6 faizi və ya 5,1 milyard manatı, dövlət bütçə xərclərinin 22,3 faizi dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun payına düşmüşdür. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları dövlət investisiya proqramında payı yüksək olmaqla, proqram üzrə vəsaitin cəmi 65,8 faizini təşkil etmişdir. Ümumilikdə, əlavə dəyər yaradılması sayəsində mühüm maliyyə mənbəyi olan dövlət investisiya proqramının icrasını təmin etmək üçün istifadə edilmiş 7,7 milyard manat məbləğin 91,7 faizi qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilmişdir. Bununla yanaşı, Hesablama Palatası, xüsusən, qeyri-neft sektorunda istehsal yönümlü layihələrin xüsusi çəkisinin artırılmasını təklif edir ki, bu da orta və uzunmüddətli dövrdə dövlət investisiyalarının əsas makroiqtisadi təsirlərinin, o cümlədən uzunmüddətli dövrdə işsizliyin azalmasına xidmət etməsinə faydalılığını yüksəldər.

Hörmətli millət vəkilləri, 2018-ci ilin sonunda bütçə kəsirinin məbləği təsdiq edilmiş məbləglə müqayisədə 4,3 dəfə az olmuşdur. Bütçə kəsirinin proqnozlaşmış məbləğlərlə müqayisədə az olması son hesabat ilində dövlət bütçəsinin kəsirinin maliyyələşməsində dövlət bütçəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı və Avropa Birliyinin qrantından daxilolmalardan istifadə edilməməsi ilə nəticələnmişdir. Hesabat ilində kəsirin maliyyələşmə mənbəyi olaraq özəlləşmədən nəzərdə tutulmuş məbləglə müqayisədə 1,2 faiz çox vəsait daxil olmuşdur. Bununla yanaşı, bu mənbə üzrə hesablanmış, lakin dövlət bütçəsinə

ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıq məbləği əvvəlki illə müqayisədə 16,1 faiz azalsa da, investisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşməyə yönəldilən müəssisələrin satışından borc qalıqları 19,8 faiz artmışdır.

Vahid xərclər hesabının qalığı ilin əvvəlində büdcə gəlirlərinin 7,3 faizinə bərabər olmuşdur. Hesablama Palatası vahid xərclər hesabının qalığının əlavə gəlirlərin təmin edilməsi məqsədi ilə istifadəsini, həmçinin fiskal fəza rolunu nəzərə almaqla, bu vəsaitlərin borcların ödənilməsinə səmərəli şəkildə istiqamətləndirilməsini təklif edir. Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər 2018-ci ildə icra edilmiş cəmi vəsaitlərin 9,8 faizinə bərabər olmuşdur. Bu isə dövlət borcunun idarə edilməsi ilə bağlı yeni qəbul olunmuş strategiya ilə müəyyən edilmiş 15 faizli həddən aşağıdır. Bununla yanaşı, büdcə xərclərinin 2 milyard 620,1 milyon ABŞ dollarının və ya ümumi xərclərin 19,6 faizinin xarici valyutada aparılan əməliyyatlar təşkil etməsi, həmin vəsaitin də müəyyən hissəsinin dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərdən ibarət olması, ümumən, büdcənin fiskal yükü olaraq qəbul edilə bilər.

2018-ci ilin əvvəlinə nisbətən istifadə olunmuş faktiki xarici dövlət borcu sayılan öhdəliklər vahid xərclər hesabının qalığının sərbəst qalığı vəsaiti hesabına azalmış, son nəticədə adambaşına düşən xarici borc məbləği də azalmışdır. Hesablama Palatası xarici dövlət borcuna xidmət xərclərinin proqnozlaşdırılması zamanı əsaslılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, hesabatlılığın artırılması, təsiredici faktorların tam nəzərə alınması və ətraflı məlumatların təhlilinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyətin gücləndirilməsinin, dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin gələcək illərdə də xarici dövlət borcunun azaldılması ilə bağlı tapşırıqlarının uğurlu icrasına münbit zəmin yara-

dacağı qənaətindədir.

Hörmətli millət vəkilləri, Hesablama Palatası 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsinə və illik hesabat rəyinin tərtibi zamanı müxtəlif məlumat mənbələrinə istinad etmiş və çoxsaylı təlim metodlarından istifadə etmişdir. Eyni zamanda, müasir çağırışlara və tələblərə cavab olaraq bu rəyin tərtibi zamanı icmallaşma yanaşmasına üstünlük vermişik. Ümid edirik ki, müzakirələrdə hörmətli millət vəkilləri daha ifadəli olacaq və məlumatların əlçatanlığının təmin edilməsinə xidmət edəcəklər. Rəyin Hesablama Palatasının kollegiyasında müzakirə edilərək təsdiq olunduğunu, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun müddətlərdə təqdim edildiyini diqqətə çatdırmaqla, müzakirələrdə rəydə əks etdirilmiş mövqe və tövsiyələrin də nəzərə alınmasını xahiş edirəm. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sədrlik edən. Çox sağ olun, Vüqar müəllim, çox sanballı bir rəy hazırlamısınız. İndi xahiş edirəm, kim müzakirələrdə iştirak etmək istəyirsə, yazılısın. 5 dəqiqəyə keçək, 15 nəfər yazılıb. Fərəc Quliyev buyursun.

F.Quliyev. Çox sağ olun, cənab Sədr. Mən, təbii ki, büdcə müzakirələrində büdcənin icrası ilə bağlı fikirlərin əksəriyyətini təqdir edirəm. Hökumətin bundan əvvəlki fəaliyyəti ilə bağlı görülən işlər də mütəmadi olaraq tərəfimizdən qiymətləndirilib və hesab edirik ki, hakimiyyət Azərbaycanın maraqlarına uyğun olan adekvat bir münasibəti, davranışı ortaya qoya bilibdir.

Bir neçə məsələyə münasibətimi bildirmək istəyirəm. Birinci, 2017-ci ildən fərqli olaraq 2018-ci ildə Dövlət Neft Fondundan transferin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması ilə əlaqədar dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində xüsusi çəkilər qeyri-neft sahələrindən daxilolmalar üzrə

azalıb, neft sahəsindən daxilolmalar isə artıbdır. Bu isə nəzərdə tutulan neftdən asılı olmayan büdcə siyasətinə ziddir. Yeni axtarışlar vacibdir. Mən hesab edirəm ki, hakimiyyət bu istiqamətdə müəyyən işlər görməkdədir və yeni mənbələrin axtarılması, yeni davranışların təsdiq olunması üçün də potensial var. Son təyinatlar onu göstərir ki, cənab Prezidentin komandası bu məsuliyyətli vəzifənin öhdəsindən gəlmək üçün kifayət qədər hazırlılıqdır.

İkinci, dövlət borcunun idarə edilməsində hesabatlılığın və şəffaflığın artırılması, yenidən borclanma riskinin azaldılması məqsədi ilə borcdan istifadə edən subyektin fəaliyyətinin şəffaflığı təmin olunmalı və borcun istifadə istiqamətləri göstərilməlidir. Dövri olaraq dəyişən faiz dərəcəli borc yükü üzrə monitorinqin aparılması da çox zəruridir, çünki bəzən borclardan sui-istifadə halları baş verir. Biz görmüşük ki, dövlət borcunun idarə edilməsində bəzən yalnız layihələrdən istifadə edirlər. Sonra da dövlət belə məsələlərdə çox pis vəziyyətdə qalır.

Üçüncü, birdəfəlik təyinatlı xərclər anlayışından xərclər üzrə ünvanlı təqdimat olmalıdır. Xərclərin ümumi anlayışlarla təqdimatı şəffaflığa və hesabatlığa kölgə salır və məncə, bu ifadələr aydın, ünvanlı şəkildə əksini tapmalıdır.

Dördüncü, hesabatlığın və şəffaflığın artırılması üçün həm də dövlət büdcəsi vəsaitlərinin nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi baxımından dövlət proqramlarının icrası barədə məlumatların adlı və açıqlanmış şəkildə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatı daxil edilməsi zəruridir. Yəni dövlət proqramlarını ümumi halda göstərəndə hansı proqrama nəyin daxil olunması, hansı işlərin görülməsi bir az qeyri-müəyyən qalır. Bəzi strukturların və qurumların çox ciddi və yaxşı fəaliyyət göstərməsinə

baxmayaraq, bəziləri bu işdə yalnızlıqlar törədirlər, amma bütövlükdə, o proqramlara kölgə salınır. Bu yanaşma indiki istiqamətdə öz əksini tapmayıb və hesab edirəm ki, növbəti dəfə bunun əksini tapması vacib şərtlərdən biridir.

Mən hesab edirəm ki, hökumətin bu büdcə ilə bağlı olaraq fəaliyyəti göstərilibdir. Amma mənim yanaşmamda bir məsələ var və hesab edirəm siz də razılaşırsınız. Nə qədər ki, bizim ərazilərimiz işğal altındadır, bu istiqamətdə irəliləyişlər yoxdur, hökumətin bütövlükdə fəaliyyəti ilə bağlı bu işləri bir az kənara qoyaq, yoxsa sanki İsveçrədə yaşayırıq kimi davranan bir hökumət tipi yaranacaqdır. Son vaxtlarda işğal olunmuş ərazilərdə baş verən hadisələri hamımız müşahidə edirik. Bu yaxınlarda da oxuduq ki, Kəlbəcərdə Heyvalı kəndində də ermənilər bir zavod tikiblər. Mənim buna qədər bir çox yerlərdə mədənlərimizin istismarı ilə bağlı fikirlərim olmuşdur, burada səsləndirmişdim. Başqa deputatlar da bu məsələlərə toxunmuşdu. Ermənilərin orada infrastrukturalarını qurması və başqa özbaşınalıqları ilə bağlı tədbirlərin görülməsi, məncə, çox vacibdir.

2019-cu il yanvarın 1-də vahid xərclər hesabının 872 milyon 350 min manat civarında sərbəst qalığı olubdur. Təkcə bu vəsaitlə müəyyən işlər görmək mümkündür ki, indi mən bir örnək də verəcəyəm. Bu, heç kimə yenilik kimi gəlməsin. Bəzi işlər görmək mümkündür ki, ermənilərin oradakı davranışlarının qarşısı alınsın. Türkiyənin təcrübəsi var idi, Türkiyənin ordusu da var idi, amma orada “Köy müdafiəçiləri” adı altında qurumlar yaranmışdı və onlar PKK-ya qarşı mübarizə aparırdılar. Biz özümüz qaçqın və köçkünlərdən ciddi hazırlığı olan mobil dəstələr hazırlayıb, onları vəsaitlə təmin etməyi bacarmadıq. Belə fikirləri səsləndirəndə, ola bilər, mənim

haqqımda fərqli düşüncə yaransın ki, təklif vermək rahatdır, amma bunları həyata keçirmək çətinidir. Doğrudur, bizim ordumuz var və biz bu ordu ilə qürur duyuruq. Amma insanları buna cəlb etmək üçün, orada ərazini yaxşı bilən insanların fəaliyyət göstərməsi üçün, nəhayət, bu zəlif vəziyyətə son qoymaq üçün o insanları səfərbər etmək, bu vəsaitdən istifadə etmək mümkündür.

Sədrlik edən. Çox sağ olun. Elman Nəsirov.

E.Nəsirov. Çox hörmətli cənab Sədr, hörmətli millət vəkilləri, biz bu gün Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikası qanununun layihəsini birinci oxunuşda müzakirə edirik və hesabatını dinlədik. Mənim də qənaətimə görə və bu hesabat da bir daha onu göstərir ki, 2018-ci il dövlət büdcəsi lazımı səviyyədə müvafiq parametrlərə uyğun şəkildə icra olunub. Biz, xüsusilə də 2018-ci ildən bəhs edərkən qeyd edək ki, 2018-ci il, əslində, 2014-cü ildən başlayan maliyyə-iqtisadi böhranının aradan qaldırılması nöqtəyi-nəzərindən həlledici il oldu. Belə ki, əgər 2016-cı ilin ümumi daxili məhsuluna fikir versək, 3,1 faizlik enmə var idi. Amma 2017-ci ildən başlayaraq ümumi daxili məhsulda kiçik də olsa, 0,2 faiz artım qeydə alınmışdır. Nəhayət, 2018-ci ildən başlayaraq ümumi daxili məhsulda 1,4 faizlik artım qeydə alındı və bizim ümumi daxili məhsulumuz manat göstəricisi ilə 79,8 milyard manata və ya dollarla desək, 47 milyard dollara gəlib çatdı.

Ölkəmizin valyuta ehtiyatlarına gəldikdə isə 2018-ci ildə bizim valyuta ehtiyatlarımız 44,1 milyard dollara qədər formalaşmış oldu ki, bunun da 87 faizini məhz Dövlət Neft Fondundan gələn gəlirlər təşkil edir, Mərkəzi Bank isə 5,6 milyardlıq paya malikdir. Bütövlükdə 2018-ci ildə qarşıya qoyulan hədəflərin reallaşdırılması istiqə-

mətində çox vacib, ciddi addımlar atılıb və eyni zamanda, inflyasiyanın səviyyəsinin 2,3 faizə düşməsi də bu dediklərimizi birbaşa təsdiqləyir. Mən, xüsusilə, onu vurğulamaq istəyərdim ki, 2018-ci il büdcəsində, həmçinin elə 2019-cu il büdcəsində də hərbi büdcənin birinci yerdə olması tam məntiqlidir, anlaşılındır və hesab edirəm ki, qarşıdakı illərdə bizim hərbi quruculuq və hərbi gücümüzün daha da artması məsələləri hər zaman diqqətdə qalacaq. Ali baş komandanın siyasi iradəsi belədir. Hesab edirəm ki, son baş verən hadisələr fonunda bu məsələ daha da aktuallaşır. Bilirsiniz ki, bu günlərdə Ermənistan silahlı qüvvələri təmas xəttində Azərbaycan zabitinin ölümünə səbəb oldular. Daha bir şəhid verdik. Bu, ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin regiona səfəri fonunda baş vermiş hadisədir və belə olan təqdirdə, hesab edirəm ki, bu məsələ, sözün həqiqi mənasında, çox böyük suallar doğurur. Məsələn, belə ehtimallar var ki, qarşıdakı aylarda münaqişə hətta gərginləşə bilər. Bunun da səbəbi kimi göstərilir ki, Paşinyan münaqişənin həlli ilə bağlı güzəştli bir mövqe ortaya qoymağa hazırlaşdığı üçün ittiham edilir. Ən son məlumata görə, Ermənistanın bütün kütləvi informasiya vasitələri məlumat yayıb ki, guya Ermənistandakı oliqarxlarla Dağlıq Qarabağ klanı arasında bir ittifaq imzalanıb və həmin ittifaqa əsasən onlar Paşinyanı hakimiyyətdən devirənə qədər mübarizə aparacaqlar. Artıq açıq şəkildə bir-birinə müharibə elan ediblər. Belə olan vəziyyətdə Paşinyandan münaqişənin həlli ilə bağlı konstruktiv bir qərar gözləməyin mənası qalmır. Ən azı ona qarşı olan ittihamlar fonunda artıq bir tərribat törədildi və yeni tərribatlara və yeni hərbi insidentlərə əl atmış olunması istisna deyil. Ona görə də, mən hesab edirəm ki, büdcəmizin formalaşması, onun icrası prose-

sində, təbii ki, hərbi büdcə və hərbi muzzdu məsələləri ön planda olmalıdır və bu məsələlərdə Azərbaycan diplomatiyası öz fəallığını daha da gücləndirməlidir. Təşəkkür edirəm.

Sədrlik edən. Sağ olun. Çingiz Qənizadə.

Ç.Qənizadə. Çox sağ olun, Oqtay müəllim. Mən üzr istəyirəm, bəlkə də mahiyyəti üzrə olmayacaq, amma bir dəqiqə vaxtınızı almaq istəyirəm. Baxdım ki, yazılmağım çox arxaya düşdü. Büdcənin icrası haqqında danışmayaçağam, elə bu vaxtdan istifadə edib fikrimi bildirəcəyəm. Dünən parlamentin iclası ərəfəsində Azərbaycan ordusunun batalyon komandiri mayor Aqıl Omarov erməni snayperi ilə vurularaq qətlə yetirilmişdir və bu, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin Bakıda olduğu vaxta təsadüf edirdi. Azərbaycan dövləti bir mayorun, bir komandirin yetişdirilməsi üçün nə qədər xərc, nə qədər əziyyət çəkib və bizim atəşkəs rejimi elan etdiyimiz bir dövrdə bizim komandirlərimiz yenə də ermənilər tərəfindən qətlə yetirilirlər. Bilirik ki, snayperlərdən istifadə qadağan olunubdur, hər iki tərəfin razılaşması var, lakin belə bir hadisə yenə də baş verdi. Bu bizim büdcəmiz qədər, bəlkə ondan da bir az önəmli bir məsələdir.

Parlament ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrinə bir daha çağırış etsin və biz bu hadisəni törədənləri, onun günahkarlarını ATƏT-in Minsk qrupunun olan, ya olmayan üzvlərinin vicdanına buraxaq. Amma belə hesab edirəm ki, parlamentdə bu hadisəyə bir etiraz səsəlməlidir. Belə davam edə bilməz. Atəşkəs rejimi şəraitində bizim zabitlərimiz snayperlə yenə də qətlə yetirilirlər. Mən bunu bildirmək istəyirdim. Hazırda Qax rayonunun Lələpaşa kəndində bu qəhrəman dəfn edilir. Allahdan ona rəhmət diləyək və ailəsinə də baş sağlığı verək. Bunu

bildirmək istəyirdim. Çox sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. Bu haqda məlumat artıq hər yerdə yayılıb. Xarici İşlər Nazirliyi ATƏT-in Minsk qrupunun üzvlərinə öz etirazını bildirib və bu istiqamətdə işlər görülür. Bizim beynəlxalq təşkilatlarda parlament nümayəndə heyətlərimiz var, biz onlara tapşıracağıq ki, bu məsələni orada daha yüksək səviyyədə irəli sürsünlər. Buyursun Əli Məsimli.

Ə.Məsimli. Çox sağ olun, cənab Sədr. 2018-ci il Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün xüsusi, önəmli bir il olub. Bu, büdcədə də özünü göstərib. Büdcəni təhlil edən zaman 10 müsbət məqamı araşdırdıq. Onlardan bəzilərini nəzərə çatdırmaq istəyərdim. 2018-ci ilin büdcəsi özündən əvvəlki illərlə müqayisədə həm iri büdcədir, – bu da daha çox iş görməyə imkan verir, – həm də onun faydalı iş əmsalı iqtisadi artıma təsir göstərir. Dünya bazarında neftin qiymətinin büdcə proqnozlarındakından 32 faiz yüksək olması əlavə gəlirlərin əmələ gəlməsinə səbəb olub ki, bu da büdcənin manevr imkanlarını artırıb. Həm vergi, həm də, xüsusən, gömrük hesabına büdcə gəlirlərinin artırılması istiqamətində əlavə vəsaitlərin daxil olmasını müsbət qiymətləndirmək olar. Eyni zamanda, büdcənin sosial yönümünün artırılması ilə bağlı məqamları da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, vəsait artıb və maaşlar 10 faizə qədər yüksəlib.

Hesablama Palatası çox sanballı bir rəy hazırlayıb. Həmin rəydən çıxış etsək, təhlillər nəticəsində büdcədə təqribən 10 çatışmazlıq var ki, bəzilərini nəzərə çatdırmaq istəyərdim. Birinci, xüsusi qeyd edim ki, Hesablama Palatası büdcədə kifayət qədər çatışmazlıq aşkarlayıb. Həmin çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün aidiyyəti orqanlar həm fəaliyyətini gücləndirməli, həm də orada

qaldırılan məsələlərə cavab verilməlidir.

İkinci vacib məqam ondan ibarətdir ki, 2018-ci ilin büdcəsinin özündən əvvəlki illərin büdcəsi ilə müqayisədə neftdən asılılığı daha da güclənib. Bu, perspektivsiz bir yoldur. Düzdür, yeni qayda üzrə artıq Dövlət Neft Fondundan götürülən vəsaitdə bir limit olacaq. Amma bu, yenə də Dövlət Neft Fondundan büdcəyə daha çox vəsaitin ayrılmasının qarşısını almaq üçün həlledici amil olmayacaq. Hesab edirəm ki, büdcə gəlirlərinin formalaşmasının və xərclənməsinin fəlsəfəsi köklü surətdə dəyişdirilməlidir, daha çox Azərbaycanın potensialından səmərəli istifadə edilməlidir və təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması hesabına Dövlət Neft Fondundan əlavə 5 milyarda qədər vəsait götürmək əvəzinə daha çox əlavə vəsait cəlb edilməlidir. Çünki 5 milyard kifayət qədər böyük puldur. Bu, bir sıra ölkələrin büdcəsi qədərdir. Əgər bu qədər əlavə vəsait götürülürsə, bunun hesabı da verilməlidir ki, ondan nə dərəcədə səmərəli istifadə olunmalıdır.

Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, büdcə gəlirlərinin formalaşmasında regionların payı həddindən artıq aşağıdır. Regionlar büdcəyə cəmi 718 milyon manat vəsait köçürürlər, bu da 22,5 milyard manatlıq büdcənin 3 faizi ətrafında olan bir rəqəmdir. Bu, çox ciddi məsələdir. Hesab edirəm ki, regionlarda infrastruktur yüksək səviyyədə qurulub, bu istiqamətdə xeyli işlər görülüb. İndi yeni iş yerlərinin açılması, yeni istehsal sahələrinin inkişafı istiqamətində əməli addımlar atılmalıdır. Bundan ötrü yerlərdə idarəetməni yeni qaydada qurmaq lazımdır. Xüsusən, yerli icra strukturlarının bir hissəsi yaxşı işləyib, bir hissəsi isə nə özü bir iş görə bilir, nə də iş görənlərə imkan verir ki, orada yeni müəssisələr, iş yerləri açsınlar,

yüksək maaşlı iş şəraiti yaratsınlar və regionun potensialından yüksək səviyyədə istifadə olunsun.

Struktur islahatları gədir. Bu da Azərbaycanın büdcəsinə 10 milyon manatlarla qənaət etməyə imkan verir, eyni zamanda, bu qənaət publik hüquqi şəxslər vasitəsi ilə də həyata keçirilir. Bu da dünya praktikasında çox vacibdir, amma təəssüflər olsun ki, bu, Hesablama Palatasının rəyində də var, publik hüquqi şəxslər, struktur islahatları vasitəsi ilə olan qənaətdən qat-qat artıq vəsait xərclənməyə başlayır. Bu da heç bir məntiqə sığan bir şey deyil. Publik hüquqi şəxslərin hazırlanması, hesab edirəm ki, büdcəyə qənaət nöqtəyi-nəzərindən olmalıdır.

Eyni zamanda, büdcənin innovasiyalı sosial yönümlülü-yünün artırılması istiqamətində addımlar atılmalıdır, xüsusən ekologiya məsələlərinə diqqət etmək lazımdır. Qısaca deyirəm ki, ekologiya nöqtəyi-nəzərindən Abşeronun yaşıllaşmasının yeni proqramı hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir, İpək yolu zolağında da yaşıl bir zona yaradılmalıdır. Bu, Azərbaycanın inkişafına xeyli dərəcədə təkan vermiş olacaq. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sədrlik edən. Sağ olun. Fəzil Mustafə.

F.Mustafə. Hörmətli Sədr, hörmətli millət vəkilləri, hörmətli hökumət üzvləri, media nümayəndələri. Mən də hesab edirəm ki, büdcə layihəsi ölkəmizin həyatında ən ciddi məsələlərdən biri olduğuna görə daha geniş və təfəsilatlı müzakirəsinə ehtiyac var. Hesablama Palatasının rəyi ilə tanış olanda gördüm ki, orada kifayət qədər obyektiv və ehtiyatlı formada olsa da, bütün sahələrdə, bölmələrdə nöqsanlara diqqət yetirilibdir və bu sevindirici haldır. Həmin nöqsanları nəzərə alsaq, büdcədə olan xeyli problemlərin düzəldilməsi mümkündür.

Müsbət tendensiya odur ki, 2018-ci ilin yanvar–aprel

aylarına nisbətə 2019-cu ilin eyni aylarında ümumi daxili məhsulun 2 faiz artması müşahidə olunub və valyuta ehtiyatlarımız 3 milyard dollar civarında artıb. Lakin 2014-cü illə müqayisədə ümumi daxili məhsulun artım tempinin bərpası hələ uzun müddət çətin olacaqdır. Çünki o dövrlə müqayisədə 28 milyard 720 milyon dollar aşağıdadır. Bu tempə nail olmağımız büdcənin artmasına səbəb ola bilər. Amma büdcə elə məsələdir ki, ona hökmən vətəndaşın həyatında necə əks olunması əsasında dəyər verilməlidir.

Mən iki sahədə müqayisə aparmaq istəyirəm. Orta əmək haqqı, pensiya və təqaüdlərə diqqət etsəniz, Azərbaycanda orta əmək haqqı dollarla götürəndə 348 dollardır. Bu ilin aprel ayının 1-ə olan məlumata görə, bu rəqəm Gürcüstandan 60 dollar, Belarusdan 133 dollar, hətta Ermənistandan 26 dollar azdır. Halbuki bizim iqtisadi imkanlarımız imkan verir ki, əhalinin orta əmək haqqını daha yüksək səviyyəyə qaldıraq.

Pensiyalarda da təqribən eyni vəziyyətdir. Azərbaycanda pensiyaçıların sayı azdır, pensiyanın məbləği isə aşağıdır. Müqayisə üçün, MDB Statistika Komitəsinin məlumatına istinad edəndə görürsən ki, Azərbaycanda 1000 nəfərə 130 pensiyaçı düşür, amma Ermənistanda 154, Qazaxıstanda 157, Ukraynada 264, Belarusda 273 pensiyaçı düşür. Diqqət etmək olar ki, əhalisinin sayı Azərbaycanla eyni olan Belarus 2 milyon 594 min pensiyaçıya və ya əhalinin 26 faizinə, Azərbaycan isə 1 milyon 299 min pensiyaçıya və ya əhalinin 13 faizinə pensiya verir. Görün, nə qədər böyük fərq var və bu da Azərbaycanda yaşayış səviyyəsinin aşağı olmasına gətirib çıxaran amillərdən biridir. Bizdə əmək pensiyalarının orta məbləği Rusiyadan 2 dəfə, Qazaxıstan və Belarusdan isə 1,5 dəfə aşağıdır.

Digər tərəfdən, burada biz hökumətin qaz limitini

yarıbayarı artırması məsələsini qaldırmışdıq. Sağ olsunlar, ölkə Prezidentinin göstərişi ilə bu istiqamətdə addım atıldı, limit 50 manat civarında qaldırıldı. Mən hesab edirəm ki, elektrik enerjisi istehlak edən əhali qrupunun da vəziyyəti yaxşı deyil. Xüsusilə, isti aylarda kondisionerdən istifadə edilir, soyuq vaxtlarda da qaz olmayanda yenə elektrik enerjisinə üz tutulur. Burada istehlakçılar üçün limit aradan qaldırılmalıdır.

Kommunal sektorda da vəziyyət düzəldilməlidir. Gürcüstanda bu sektor tamamilə dövlətsizləşdirilib. Hələ ki bizdə bu sahədə bir irəliləyiş yoxdur.

Turizm sektorunda da gerilik var. Burada gəlirlər 13 faizə qədər azalıbdır. Azərbaycanı Gürcüstanla müqayisə etdikdə görürük ki, Gürcüstan bizdən təxminən 600 milyon dollar çox gəlir götürür. Eyni mühitdə yaşadığımızı nəzərə alsaq, belə bir problemin olması onu göstərir ki, Azərbaycanda bəzi inhisarlara son qoymaq lazımdır. Məsələn, "AZAL"ın inhisarı nəticəsində Azərbaycana dəyən zərər başqa sahələrlə müqayisə olunmaz dərəcədə böyükdür. Bu gün bütün uçuşlar Kutaisidən, Tbilisidən həyata keçirilir, çünki qiymətlər, xidmətlər bahadır. Biz bilə-bilə özümüzü bu zərəmə salmağa razılıq veririk.

Kitab üzərindən ƏDV-nin götürülməsi məsələsi qaldırılmışdı. Azərbaycanda bu vergi 18 faizdir. Azərbaycanda oxuyan cəmiyyətin olmasını istəyiriksə, 18 faiz ƏDV götürülməlidir. Türkiyə və Gürcüstan bunu sıfırladı. Niyə Azərbaycan bunu etməsin? Bu da təhsil səviyyəsinin aşağı olmasına gətirib çıxarır.

Azərbaycanda rus dilli təhsillə bağlı məsələyə də toxunmaq lazımdır. Ümumi hesablasaq, biz rus dilində təhsilə dövlət büdcəsindən ildə 100 milyona yaxın vəsait ayırırıq. Halbuki bunu özəl sektorun öhdəsinə burax-

maliyyə. İngilis, türk məktəbləri var, bunlar özəl məktəblərdir. Niyə biz xarici ölkənin dilində tədris məsələsini öz büdcəmizdən vəsait ayırmaqla həll etməliyik? Mən rus dilinin öyrənilməsinin, tədrisinin tərəfdarıyam, amma bunu büdcə hesabına etmək yanlışdır. Diqqətinizə görə sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. Eldar İbrahimov.

E.İbrahimov. Çox sağ olun. Hörmətli cənab Sədr, hörmətli deputatlar və hörmətli qonaqlar! 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanun layihəsinin təhlili göstərir ki, hər il olduğu kimi, 2018-ci ildə də dövlət büdcəsi uğurla icra edilərək həm proqnoza görə, həm də 2017-ci ilə nisbətən artım əldə edilmişdir. Bu da onu göstərir ki, hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevin uğurla həyata keçirdiyi islahatlar, habelə əvvəlki illərdə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən sərmayələr öz töhfəsini verməkdədir. Bu, xüsusilə, iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda özünü daha açıq göstərir. Belə ki, qeyri-neft sektorunun prioritet sahəsi olan kənd təsərrüfatına keçən il 742 milyon manat büdcə vəsaitinin yönəldilməsi bu sahədə ümumi daxili məhsulun 4,6 faiz artımını, onun xüsusi çəkisinin 5,3 faizə çatmasını təmin etmişdir. Ümumilikdə isə, qeyri-neft sektoruna ayrılan investisiyanın 2017-ci ilə nisbətən 23 faiz artması dövlətimizin iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi istiqamətində əsaslı tədbirlər görüldüyünü bir daha sübut edir. Büdcə gəlirlərinin istər Vergilər Nazirliyi, istərsə də Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən yüksək səviyyədə icra edilməsi bu sahələrdə son illərdə aparılan uğurlu islahatların nəticəsidir. Bu da onu göstərir ki, islahatlar vaxtında aparılır və bu islahatların ölkə həyatının bütün sahələrini əhatə etməsi uğurlu nəticələr əldə etməyə möhkəm zəmin yaradır.

Hörmətli deputat həmkarlarım, fərəhli haldır ki, dövlət

başçısının apardığı siyasətin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşının rifah halının yaxşılaşdırılması dayanır. Bu da keçən ilin büdcəsinin icrasında öz təsdiqini tapmışdır. 2017-ci ilə nisbətən 2018-ci ildə sosialyönlü xərclərə büdcə vəsaitinin 7,6 faiz çox xərclənməsi bunu sübut edir.

Bütün bu qeyd olunanları və hörmətli həmkarım Ziyad müəllimin və Vüqar müəllimin hərtərəfli çıxışlarını nəzərə alaraq mən də qanun layihəsini dəstəkləyirəm və deputat həmkarlarımı səs verməyə çağırıram. Çox sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. Vahid Əhmədov.

V.Əhmədov. Çox sağ olun. Hörmətli cənab Sədr, hörmətli millət vəkilləri, hörmətli mətbuat! Dövlət büdcəsi ölkənin əsas maliyyə sənədidir və hər il biz bu maliyyə sənədini Milli Məclisin komitələrində və plenar iclasında geniş müzakirə edirik, burada müəyyən layihələri faktiki olaraq təsdiq edirik. Sonda isə həmin büdcə Prezidentin fərmanı ilə təsdiq edilir. Büdcənin qəbulu zamanı Azərbaycan hökumətinin faktiki bütün üzvləri Milli Məclisdə iştirak edir, amma büdcənin icrası ilə əlaqədar, çox təəssüflər olsun, artıq arxayındırlar ki, məbləğdən asılı olmayaraq büdcə təsdiq ediləcəkdir. Fikir verirsinizsə, sanki büdcə yalnız Samir Şərifova, Mikayıl Cabbarova və Şahin Mustafayevə aiddir, qalan nazirlərə aid deyil. Mən belə hesab edirəm ki, ümumiyyətlə, büdcənin icrası geniş müzakirə obyektinə olmalıdır. Çünki büdcənin icrasında müəyyən xərclərə yol verilir ki, onlar millət vəkilləri tərəfindən bilinməli və aydınlaşdırılmalıdır.

Biz son illərdə “Büdcə sistemi haqqında” Qanuna təxminən 125-ə yaxın dəyişiklik etmişik. Dəyişikliklər etməyimizdə əsas məqsəd büdcə sistemi haqqında yeni modelin inkişaf etdirilməsidir və biz bu dəyişikliklərə uyğun olaraq icazə vermişik ki, büdcənin daxilində müəyyən

maddələr ətrafında dəyişikliklər aparılsın. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, növbəti illərdə ortamüddətli xərclər çərçivəsi fəaliyyəti, strateji planlaşdırmanın həyata keçirilməsi başlayacaq. Bəs onda necə olacaq? Mən belə hesab edirəm ki, ümumiyyətlə, “Büdcə sistemi haqqında” Qanuna həddindən artıq çox dəyişiklik edildiyini nəzərə alaraq yeni bir məcəllənin hazırlanmasına ehtiyac var və təklif edərdim Azərbaycan hökuməti bu məsələ ətrafında fikirləşsin.

İkinci bir məsələ – Hesablama Palatasının rəyində nağd qaydada bank hesablarından çıxarılan məbləğ göstərilir. Bu, normativ sənəddən təxminən 3 dəfə çoxdur. Biz “Nağdsız hesablaşmalar haqqında” Qanun qəbul etmişik və o Qanunun faktiki olaraq bütün tələbləri nəzərə alınıb. Siz bilirsiniz ki, nağdsız hesablaşmalarda məbləğ böyükdürsə, vergidənyayınma halları baş verir və son nəticədə maliyyə imkanları məhdudlaşdırılır. Mən belə hesab edirəm ki, bu məsələyə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən qədər diqqət yetirilməlidir.

Maliyyə sənədində dövlət büdcəsinin gəlirləri ilə əlaqədar bir məsələni xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Komitənin iclasında da dedim, bəzi tədiyyə növlərinin əsas makro parametrlərə uyğun gəlməməsi halları müşahidə olunub. Misal üçün, 2018-ci ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi 83 faiz yerinə yetirilib. Amma biz Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına nəzər yetirsək, fikir verərik ki, Azərbaycanda iqtisadi fəal əhalinin, o cümlədən məşğul əhalinin, muzzla işləyənlərin sayı çoxalmış, normal əmək haqqı artmışdır. Amma burada 83 faiz gəlir vergisi yerinə yetirilir. Səbəbi nədir? Yəni bunu da müəyyən qədər araşdırmağa ehtiyac var.

Ümumiyyətlə, birinci oxunuş olduğu üçün yalnız konseptual məsələlərə toxunuram. Amma belə hesab edi-

rəm ki, ümumiyyətlə, dövlət maliyyəsinin əlavə dəyər yaratması düzdür. Çox fikirlər var ki, iqtisadi artımı, stabilliyi, yəni makroiqtisadi stabilliyi qorumaq lazımdır. Amma mən belə hesab edirəm ki, dövlət büdcəsinin əsas vəzifələrindən biri də iqtisadi artımı təşkil etməkdir. Yəni iqtisadi artım olmalıdır. Əlavə dəyər yaratmaq, əsas məhsuldar xərcləməni nəzərə almaq lazımdır. Yəni mən elə hesab edirəm, insan kapitalına və dövlət əsaslı vəsait qoyuluşuna çox böyük vəsaitlər yönəltmək lazımdır ki, bizdə bu sahədə problemlər olmasın.

Bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm, bayaq Əli müəllim də dedi, çox ciddi bir məsələdir. Bizim əksəriyyətimiz rayondan seçilmiş millət vəkilləriyik, amma baxıram ki, rayonda yerli xərclər 82 faiz təşkil edir. Mən rayonların adlarını çəkmək istəmirəm. Amma Samir müəllimdən xahiş edərdim sənəddə rayonların adları göstərisin və millət vəkilləri bilsinlər ki, hansı icra başçıları rayonda vəsaiti xərcləmişlər. Əgər o vəsaiti xərcləyə bilmirlərsə, bizim Şimal zonasına – Qubaya, Xaçmaza, Qusara versinlər, xərcləyək. Ümumilikdə, büdcə normaldır, yəqin ki, ikinci oxunuşda fikirlərimizi deyəcəyik. Sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. Vahid müəllim, Siz hökumət nümayəndələrinin iştirakından söhbət etdiniz. Nümayəndələrin əksəriyyəti buradadır. Polşanın Prezidenti gəlib, hazırda sənədlərin imzalanması mərasimidir, bir çox hökumət üzvləri də o tədbirdədirlər. Bu, birinci məsələ.

Siz nağdsız hesablaşmalar haqqında danışdınız. Mənə çox şikayətlər gəlib. İndi Mikayıl müəllim də, Samir müəllim də buradadırlar. Biz həmişə sahibkarların tərəfini saxlayırıq. Amma təəssüf olsun ki, bir çox dükanlarda pos-terminallar işləmir. Bu şikayətlərdən bizə çox gəlir. Mikayıl müəllim, pos-terminallar haqqında bir qərar

fikirləşmək lazımdır. Yəni sürətli internet, hər cür şərait var, pos-terminallar qurulub, niyə işləməli deyil? Millət vəkillərinin 30–40 faizi şikayət edir ki, biz nə edək, pos-terminal işləmir, əmək haqqını kartdan alırıq, gərək hər dəfə kartdan pul çıxaraq, gedək. Yəni bu məsələləri, xahiş edirəm, diqqətdə saxlayın. Tahir Mirkişili.

T.Mirkişili. Çox sağ olun. Hörmətli cənab Sədr, hörmətli həmkarlar, hörmətli hökumət üzvləri! Mən də düşünürəm ki, 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında burada kifayət qədər məlumat verildi. Bizə paylanan, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən və Hesablama Palatası tərəfindən verilən rəydə dövlət büdcəsinin icrası haqqında kifayət qədər məlumat vardır. Mən xatırlatmaq istərdim ki, biz, əslində, bu gün 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrasını müzakirə edirik, yəni bu, qanun layihəsi deyil. Təbii ki, iclasda bizi əsas düşündürən məsələ gəlirlərin təmin olunması və xərclərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı proqnozlara nə dərəcədə əməl olunması idi. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozlardan 1,6 faiz artıq yerinə yetirilməsi deməyə əsas verir ki, gəlirlər, demək olar ki, bizim nəzərdə tutduğumuz şəkildə təmin olunmuşdur. Təfərrüata varsaq, xatırlatmaq istərdim ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin təmin olunması 2018-ci ildə ölkədə makroiqtisadi vəziyyətin sabit olması, aparılan iqtisadi islahatların nəticəliliyi, eyni zamanda, vergi sahəsində aparılan islahatlar nəticəsində vergi yığımlarının həcmnin, coğrafiyasının artması, ölkədə vergi mədəniyyətinin formalaşması ilə bağlı yeni istiqamətlərin artıq öz əksini tapması, dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan neftin qiymətinin, neftin qiymətinin ortalama qiymətinin 2018-ci ildə daha yuxarıda olması, təbii ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artıqlaması ilə həyata keçməsinə imkan vermişdir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən xərclərdə qənaət olunmasını mən də yüksək qiymətləndirirəm və düşünürəm ki, dövlət büdcəsinin 2018-ci ildə icrası, ümumilikdə yanaşsaq, yüksək səviyyədədir. Amma bununla yanaşı, bir neçə məqam var ki, diqqətimizi cəlb edir və onları səsəndirmək istərdim. Birinci, detallara baxdığımız zaman, bilirsiniz ki, dövlət büdcəsinin gəlirləri 20 mənbdən formalaşır ki, o 20 mənbdən 13 mənbenin gəlirləri ya 100 faiz, ya da 100 faizin üzərində olmuşdur. Amma təəssüf ki, 7-yə yaxın mənbdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası proqnozlarda 100 faizdən aşağı olmuşdur. Düşünürəm ki, burada bizi narahat edən bir neçə məqam var. Belə ki, səhmlərdə dövlətin payı olan müəssisələrin dövlət büdcəsinə ödəyəcək dividendlərin proqnozlardan ən azı 40 faiz aşağı olması, düşünürəm ki, bu sahədə daha ciddi tədbirlərin və ciddi təhlillərin həyata keçirilməsinə imkan yaratmalıdır.

İkinci məsələ regionlarla bağlıdır. Mən düşünürəm ki, ümumiyyətlə, keçən müddət ərzində verilən tendensiya kifayət qədər maraqlıdır. Vergilər sahəsində dövlət büdcəsinin regionlardan yığımları 10 faiz, eyni zamanda, dövlət büdcəsinin yerli gəlirlərinin həcmi də 11 faizdən çox artmışdır. Düşünürəm, əvvəlki illərdən Azərbaycanda olan bir təcrübə var ki, onu bərpa etsək, daha yaxşı olar. Bu, yerli büdcələrin dövlət büdcəsindən yığımları zamanı mərkəzləşmiş hissəyə aid olan hissənin bir hissəsinin yerli büdcələrə geri qaytarılması həmin yerli orqanların həm gəlir yaratmalarında, həm də gəlirlərdən istifadə etməsində yeni bir motivasiya ola bilər.

Bayaq burada regionların dövlət büdcəsində payı ilə bağlı bir fikir səsəndi. Mən də bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmək istərdim. Bildiyiniz kimi, regionlarda iqtisadiyyatın böyük bir hissəsini kənd təsərrüfatı sahəsi təşkil edir. Kənd təsərrüfatı

sahəsinin vergidən azad olması, təbii ki, regionların dövlət büdcəsində gəlirlərində payının aşağı olmasına səbəb olmuşdur.

Üçüncü məsələ. Bildiyiniz kimi, həm burada, həm də Azərbaycan mətbuatında Azərbaycanda orta aylıq əmək haqqının “dollar” ifadəsində digər ölkələrlə müqayisəsi tez-tez səslənir, belə müqayisələr tez-tez aparılır. Amma mən bir məsələni qeyd etmək istəyirəm ki, müasir iqtisadiyyatda və müasir iqtisadi yanaşmalarda rəqəmlərin bu formada, mütləq formada müqayisəsi tamamilə yanlışdır. Çünki rəqəmlərin orta aylıq əmək haqqının, yaxud pensiyaların yalnız bir ifadə ilə müqayisəsi, bu zaman heç bir halda inflyasiyanın, alıcılıq qabiliyyətinin ölkədə qiymət siyasətinin, digər sosial siyasətin və dəstək həcmlərinin nəzərə alınmaması vətəndaşlarda bəzən yanlış informasiya formalaşdırır ki, biz, ümumiyyətlə, orta aylıq əmək haqqında, hətta əmək haqqında bir çox region ölkələrdən geridəyik.

Ümumilikdə, mən də dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı verilən hesabatı müsbət qəbul edirəm və buna səs verəcəyəm. Minnətdaram, çox sağ olun.

*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Sədrinin
müavini **Bahar Muradova** sədrlik edir*

Sədrlik edən. Sağ olun, Tahir müəllim. Qüdrət Həsənquliyev.

Q.Həsənquliyev. Təşəkkür edirəm, Bahar xanım. Hörmətli qonaqlar, millət vəkilləri, media nümayəndələri! Sözsüz ki, mən də dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla tanış olmuşam və hesab edirəm ki, keçən büdcə ili ərzində neftin qiymətinin yüksək olması, yəni 60–70 dollar arasında dəyişməsi sayəsində bizdə inflyasiya 2,3

faiz həcmində olub. Bu, çox müsbət haldır. Manatın kursu sabit qalıb. Bu da pozitiv bir əlamətdir.

Amma burada hesabatla tanış olanda bəzi rəqəmlər mənə inandırıcı gəlmədi və düşünürəm ki, vətəndaşlarımız da bu rəqəmlərə inansınlar. Məsələn, istehlak qiymətlərinin indeksi, inflyasiya 2,3 faiz təşkil edib. Ümumilikdə, qeyd olunur ki, məhsulların və xidmətlərin qiyməti 10,6 faiz bənd azalıb. Yəni bunu yazanların özləri ya bazara getmirlər, ya da bazara gedənlərdən bu barədə obyektiv məlumat almırlar.

Başqa bir mühüm məqam odur ki, hesabat ilində xarici ticarət dövriyyəsində qeyri-neft məhsullarının ixracı real ifadədə 1 faiz artmışdır. Düşünürəm ki, hər halda artımın olması müsbət haldır. Amma bu, sürətli inkişafımız üçün yetərli deyil. Məsələn, hesabatda qeyd olunur ki, tikintidən gələn gəlirlər 137 milyon, ticarətdən gələn gəlirlər isə 61 milyondur. Amma yeni dəyər yaradan qeyri-neft sektorunda olan istehsal və emal müəssisələrinin ödədiyi vergilərdən nə qədər gəldiyi barədə konkret rəqəmlər yoxdur. Yaxud qeyri-neft sektoruna, yəni yeni istehsal və emal müəssisələrinin yaradılmasına nə qədər investisiya qoyulub, nə qədər güzəştli kreditlər verilib, özəl sahibkarlar tərəfindən nə qədər investisiya yatırılıb, bu barədə də məlumat yoxdur. Yəni söylədiyim kimi, istehsal və emal müəssisələrinin yaranması bizim üçün son dərəcə önəmlidir. Burada mühüm məsələ nədən ibarətdir? Bizim hörmətli Ziyad müəllim də söylədi ki, ləğv olunan müəssisələrinin sayına nisbətə 1,9 dəfə çox yeni müəssisələr yaranıb. Amma bu müəssisələrin xidmət, yaxud ticarət sahəsində olması ilə bağlı məlumat verilmədi ki, bunlar istehsal və emal müəssisələridir, yoxsa yox. Hesab edirəm ki, bu rəqəmlər son dərəcə vacib rəqəmlərdir.

Hesabatda diqqəti çəkən nədir? Məsələn, tikinti sektoruna 5 milyard xərclənib. Həmçinin borc qaytarılıb, xarici borclar 2 milyard 235 milyondur və bu borclar da, əsasən, tikintiyə xərclənib. Bundan əlavə, Prezidentin Ehtiyat Fondundan 301 milyon, dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan da 464 milyon tikintiyə xərclənib. Beləliklə, 2018-ci ildə 23 milyard 100 milyonluq büdcənin tikinti xərclərinin həcmi 8 milyard 100 milyona gəlib çıxır. Təhsilə 2 milyard 12 milyon, səhiyyəyə 732 milyon, sosial təminat üçün 1 milyard 300 milyon, elmə 122 milyon xərclənib. Bunların hamısı tikintiyə xərclənən vəsaitin 50 faizini təşkil etmir. Necə demək olar ki, bu büdcə sosialyönümlü büdcədir? Mən bu rəqəmləri ona görə xatırladıram ki, artıq 2020-ci ilin büdcəsinin üzərində iş gedir. Hökumət uşaq pullarının verilməsi ilə, pensiyaların, əmək haqlarının artırılması ilə bağlı ciddi qərarlar qəbul etməlidir, məndən öncə çıxış edən deputat həmkarlarımla qaldırdığı məsələlərə diqqətlə yanaşmalıdır. Xüsusilə də Fazil bəyin səsləndirdiyi rəqəmlər üzərində ciddi düşünmək lazımdır. Mən bu məsələləri ona görə vurğulayıram ki, Azərbaycanda neftin qiyməti iqtisadi məsələlərdən çox siyasi faktorlardan asılıdır. Bölgəmizdə, bilirsiniz ki, müharibələr, hər şey ola bilər. Ona görə əgər neftin qiyməti aşağı düşsə, manatın kursunu indiki kimi saxlamaq mümkün olmayacaq, devalvasiya qaçılmaz olacaq. Ölkəmiz çox ciddi maliyyə problemləri ilə üz-üzə qalacaq. Tahir müəllim burada qeyd elədi. Misal üçün, görün, nə qədər səhmdar cəmiyyətlər 3 milyonluq proqnozu cəmi 50 faiz yerinə yetirirlər. Niyə dövlət bunları özəlləşdirmir? Niyə biz bunları dövlət mülkiyyətində saxlayırıq? Ona görə də hökumətin ciddi islahatlar aparmasına ehtiyac var. Diqqətinizə görə sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun, Qüdrət müəllim. Mən düşünürəm ki, həm hökumətin nümayəndələri, həm də Ziyad müəllim çıxışlardakı bəzi maraqlı məqamlarla əlaqədar öz mövqeyini bildirəcəklər. Amma mən elə yerində “büdcəni tikintiyə ayrılan xərclərlə bağlı dəyərləndirərək necə sosial büdcə adlandırmaq olar?” sualı ilə əlaqədar öz fikrimi demək istəyirəm. Hamımız bu ölkədə yaşayırıq, görülən işləri, tikinti sahələrinin hansı istiqamətlərdə inkişaf etdiyini – hər şeyi bilirik. Bunun içərisində, əlbəttə ki, müxtəlif həssas qrupların mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün tikilən binalar var. Yollar çəkilir, infrastruktur obyektləri tikilir. Bunlar da dolayısı ilə insanların sosial durumunun yaxşılaşmasına xidmət edir. Ölkə ərazisində gedən abadlıq, quruculuq işləri, xüsusilə yeni salınan parklar, yaşıllaşdırma işləri... Hər halda mütəxəssislər, iqtisadçılar bu məsələ ilə bağlı öz mövqeyini bildirərlər.

Burada Tahir müəllim çox yaxşı fikir söylədi ki, əmək haqlarını yalnız bir parametr üzrə, rəqəmlərin tutuşdurulması ilə müqayisə etmək doğru deyil. Düşünürəm ki, bu məsələdə də həmin fikir keçərlidir. Yalnız tikintiyə ayrılan ümumi vəsaiti nəzərdə tutaraq “sosial büdcə deyil” demək, fikrimcə, doğru deyil. Elə ən azı genişlənən bu tikinti sahələrində insanlar üçün iş yerləri də açılır, onların sosial ehtiyaclarının ödənməsi üçün qanunların yönəltdiyi istiqamətdə işlər də görülür. Düşünürəm, nə qədər çox iş görülsə, bunlar bilavasitə və dolayısı ilə Azərbaycan insanının sosial durumunun, rifahının yaxşılaşmasına xidmət edir. Azay Quliyev.

A.Quliyev. Təşəkkür edirəm. Hörmətli Bahar xanım, hörmətli həmkarlar, dəyərli hökumət üzvləri, mətbuat nümayəndələri. Mən də həmkarlarımdan fikirlərinə qoşularaq bildirmək istəyirəm ki, 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin

xərclənməsi ilə bağlı təqdim olunan qanun layihəsi, həqiqətən də, çox şəffaf şəkildə, hərtərəfli hazırlanıb və burada həm komitə sədri hörmətli Ziyad müəllim, həm də Hesablama Palatasının rəhbəri Vüqar müəllim bizə ətraflı məlumat verdilər. Düşünürəm ki, biz bir şeyi öncədən müəyyənləşdirməliyik. Söhbət 2018-ci ildə qəbul etdiyimiz büdcənin xərclərindən gedir. Hansı büdcəni qəbul etmişiksə, o büdcənin hesabatını, onun xərclənməsini müzakirə edirik. O baxımdan da bəzən təkliflər səslənir ki, filan sahəyə əlavə vəsait ayrılımayıb, niyə olmayıb və sair. Əlbəttə, bu, bir az sual doğurur. Həmçinin biz büdcənin icrası ilə bağlı məsələyə baxdıqda bəzi suallar yaranır ki, rəqəmlər öz yerindədir, kifayət qədər aydındır, amma bunlar necə xərclənibdir, bu istiqamətdə şəffaflıq hansı səviyyədə təmin olunubdur? Bu sualların da cavabı, əlbəttə ki, hökumətin hesabatında əks olunubdur.

Biz mart ayında hökumətin hesabatını dinlədik, qəbul etdik. Hörmətli Bahar xanım, gələcəkdə bu sualları aradan qaldırmaq üçün bəlkə bu məsələni gündəmə çıxaraq ki, hökumətin hesabatı müzakirə olunan zaman büdcənin icrası ilə bağlı qanun layihəsi də paralel olaraq müzakirəyə çıxarılsın? Deputatların müzakirədə müqayisəli təhlil aparması, yəni büdcənin xərclənməsi ilə bağlı hökumətin konkret hansı işlər gördüyünü birgə müzakirə etməyimiz daha məntiqli olar. Yoxsa biz 2–3 ay fərqlə müzakirə aparırıq, müəyyən suallar yaranır. Buna baxmayaraq, burada icra ilə bağlı kifayət qədər əsaslı məlumatlar var.

Mən burada bir neçə məsələni də diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Keçən dəfə bu hesabat, büdcə zərfi, eyni zamanda, icra ilə bağlı məsələlər müzakirə olunan zaman biz təklif etdik ki, mütləq ictimai müzakirə təşkil olunmalıdır. Əgər ictimai müzakirə təşkil olunmursa, heç olmasa,

ictimaiyyətin bir nümayəndəsinin alternativ rəyini burada dinləsək, daha yaxşı olar. Bu, şəffaflyq baxımından, eyni zamanda, vətəndaş cəmiyyətinin müəyyən bir təbəqəsinin fikrini bilmək baxımından da çox maraqlı olardı.

Konkret məsələlərə gəldikdə isə mən büdcənin icrası ilə bağlı, əlbəttə, bir neçə təklif səsləndirəcəyəm. Amma süni şəkildə müzakirəyə çıxarılan, sosial şəbəkədə müzakirə olunan bir məsələyə diqqətinizi cəlb etmək istəyirəm. Bu da ehtiyat fondları ilə bağlı olan məsələdir. Bu gün, təəssüf olsun ki, bəzi özünü “iqtisadçı” adlandıran şəxslər bu ehtiyat fondlarının icrası ilə bağlı sui-istifadələrə yol verirlər. Bilirsiniz ki, həm cənab Prezidentin, həm də büdcənin Ehtiyat Fondu var. Bunlar çox təcili, önəmli, xüsusilə, sosialyönümlü məsələlərin həllinə yönəlibdir. Görünür, bu da kimləri isə narahat edir. Büdcənin digər məsələlər kənarında qalıb, bu ehtiyat fondları müzakirəyə çıxarılır. Məsələn, hesabata baxsaq, görürük ki, təkcə 2018-ci ildə Ehtiyat Fondundan 252,2 milyon manat bizim müdafiə xərclərinə yönəlib. Ona görə də bu barədə, hesab edirəm, heç bir problem yoxdur və ehtiyat fondlarının xərclənməsi kifayət qədər şəffafdır.

Millət vəkili olaraq bizə seçicilərimiz tərəfindən müraciətlər daxil olur. Bu müraciətlərin bəzilərini burada səsləndirmək istərdim. Məsələn, bizim həmkarlar dedi ki, kommunal təsərrüfatla bağlı çox ciddi problemlər var. Biz büdcədən 451 milyon manat vəsait ayırmışıq. Bu gün mənzil-kommunal təsərrüfatla bağlı olan qurumların, həqiqətən də, özəlləşdirilməsinə ehtiyac var. Təkcə mənim təmsil olunduğum Binəqədi rayonunda 400-dən çox istifadəyə yararsız lift var. Hesab edirəm, bu, çox ciddi şəkildə həll olunmalıdır. Bu məsələlərlə bağlı ayrılan vəsaitin də necə xərclənməsi sual doğurur. Yaxud Xocə-

sən qəsəbəsinin mədəniyyət evinin yenidən qurulması ilə bağlı 430 min manat vəsait ayrılıbdır. Amma bu vəsaitin icrası təmin olunmayıbdır. Mən hörmətli maliyyə nazirindən xahiş edərdim ki, bu məsələyə də diqqət ayırsın.

Təbii ki, biz avtomobil yolları ilə bağlı məsələləri də deyə bilərik. Həqiqət naminə deməliyik ki, bu sahədə indiyədək kifayət qədər işlər görülüb. Amma Bakı və ətraf kəndlərdə kifayət qədər yollar var ki, onlara yenidən baxılmalıdır, təmir edilməlidir. Bu baxımdan da avtomobil yollarına ayrılan vəsaitin şəffaflığı təmin olunmalıdır və görülən işlər açıq şəkildə Milli Məclisdə göstərməlidir. Mən düşünürəm ki, biz buna səs verməliyik. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sədrlik edən. Sağ olun, Azay müəllim. Qənirə Paşayeva.

Q.Paşayeva. Hörmətli Bahar xanım, hörmətli həmkarlarım, hökumət üzvləri və media təmsilçiləri! Mən də ilk öncə şəhidimiz, ordumuzun hərbi qulluqçusu Aqil Omarova Allahdan rəhmət diləyirəm, yaxınlarına, əzizlərinə baş sağlığı diləyirəm. ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinə çağırış edirik ki, “nəhayət, susmayın, səsinizi ucaldın, işğalçı Ermənistanın bu əməllərinə öz münasibətinizi, kəskin etirazınızı ortaya qoyun” və onları ədalətə dəvət edirik. Çünki bu günə qədər mövqeləri hər zaman ədalətsiz, qeyri-obyektiv olub.

Sənədə gəlincə, 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası haqqında sənədi, cənab Prezidentin rəhbərliyi altında görülən işləri dəstəkləyirik. Ölkəmizin hər tərəfində böyük işlər görülür. Amma bəzi məsələləri də diqqətə çatdırmaq istəyirəm. Cənab Prezident hər zaman əhali ilə, əsasən, həssas qruplarla, maddi vəziyyətləri, imkanları ağır olan təbəqələrlə bağlı xüsusi göstərişlər verir. Bu, çox önəmli

hadisədir. Kəndlərimizin, insanlarımızın təbii qazla təminatı sahəsində işlər daha da artır və hamımız bunu alqışlayırıq. Amma bir problem var. Mən hökumət üzvlərindən xahiş edərək, bu məsələnin aradan qaldırılmasına və həll olunmasına çağırıram. Düşünün, bir kəndə təbii qaz verilir. Yəni Sovet ittifaqının tərkibində yaşadığımız illərdə kimin evinə xətlər, borular çəkilmişdirsə, o insanların evinə sayğac qoyurlar, qazla təmin edirlər. Amma bu kəndin təxminən 200 metr digər tərəfində yaşayan insanlar 15–16 il əvvəl yeni evlər tikiblər, onlar isə qazla təmin olunmur. Çünki boru xətləri yoxdur. Deyirlər ki, boru xətlərini özünüz çəkməlisiniz. Bu, bizim vətəndaşımızdır, eyni kənddə insanın birinin evinə sayğac qoyulur, amma 200 metr kənarda yaşayan vətəndaşımıza deyilir ki, boru xətlərini özünüz çəkməlisiniz, sonra qaz veriləcək. Bu, narahatlıq yaradır. Bu çətinliyi olan insanlarımızın hər kənddə sayı o qədər də çox deyil. Cənab Prezidentin xüsusi göstərişi ilə kəndlərimizdə qaz təminatı yaxşılaşsın deyə işlər görülür. Bu işlərə hansısa sayda insanlarımızın narazılığı ilə kölgə salmağa ehtiyac yoxdur. Məsələn, Tovuzda bəzi kəndlərə artıq tamamilə qaz verilir, əhali bundan istifadə edir. 1162 ailə isə bundan məhrumdur. Onlar da deyirlər ki, biz də bu kənddə yaşayırıq və bizim digərlərindən fərqimiz nədədir? Ona görə çox xahiş edirik. Bilirəm, digər kəndlərimizdə də bu məsələlər var, bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilsin.

Hörmətli Samir müəllim buradadır. Mən bir məsələni vurğulamaq istəyirəm. Dövlətimizin büdcəsindən vəsait ayrılırsa, bu vəsaitin necə xərclənməsinə diqqətimizi daha da artırmalıyıq. Dövlət pul verib, Tovuzda 2014-cü ildə Nizami adına mədəniyyət evinin tikintisi başlayıb. 2017-ci ilədək hissə-hissə tikilib, amma bitməyib. 2017-ci ildən

baş a çatmamış şəkildə qalıb, heç bir iş görülmür. 2 il ərzində oraya xərclənən vəsait, o tikinti qar-yağış nəticəsində, demək olar ki, məhv olur. Yəni bu, dövlətin vəsaitidir, ayrılıb, bunun baş a çatdırılması, həyata keçirilməsi vacibdir. Ona görə mən çox xahiş edirəm, Nizami adına mədəniyyət evi ilə bağlı məsələdə dövlətin indiyə qədər ayırmış olduğu vəsait, görülən işlər hədəf getməsin, bu işlərin baş a çatdırılması məsələsinə diqqət yetirilsin.

Sonda bir məsələni vurğulamaq istəyirəm. Mən Tovuzdan gəlirəm. İstixanalarda insanların yetişdirdiyi kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri və Bakıdakı bazar qiymətləri ilə maraqlanırdım. Bu qiymətlər bir-birinə o qədər ziddir ki, bütün günü çalışan insan onu lazımı səviyyədə sata bilmir. Burada isə vətəndaşlarımız daha baha alır. İnsanlarımıza dəstək üçün bu məsələyə diqqət yetirməyə xüsusi çağırıram.

Sədrlik edən. Sağ olun, Qənirə xanım. Rafiq Məmməd həsənov.

R.Məmməd həsənov. Çox sağ olun, Bahar xanım. Hörmətli millət vəkilləri, hökumət üzvləri, hörmətli deputatlar! Bütçə materialları ilə tanış olandan, eyni zamanda, Ziyad müəllimin, Vüqar müəllimin çıxışlarına diqqətlə qulaq asandan sonra tam əminlik yaranır ki, 2018-ci ilin bütçəsi tamamilə sosialyönlüdür. Fikir verin, təhsilə, səhiyyəyə, sosial sahələrə ayrılan vəsaitlərin hamısı bütçədən təmin olunmuşdur və kifayət qədər yerinə yetirilmişdir. Səhiyyə sahəsinə fikir verin. 15-dən çox dövlət proqramı var. Bütçənin təxminən 189 milyonu səhiyyə proqramlarına həsr olunmuşdur. Məsələn, keçən il “Şəkərli diabet üzrə Dövlət Proqramı”na 36 milyon ayrılmışdır. Yeri gəlmişkən, deyim, bu il 44 milyon ayrılır. Onkoloji xəstəliklərin müalicəsinə 40 milyon, bu il isə 44

milyondan çox vəsait ayrılıb. Mən ikinci belə bir MDB dövləti tanımıram ki, səhiyyə sahəsində bu qədər dövlət proqramları olsun. Dövlət bu geniş yayılmış xəstəliklərin əksəriyyətini öz vəsaiti hesabına ödəyir, yəni öz üzərinə götürür. Bu da dövlətin xalqa göstərdiyi qayğıdır.

Mən ikinci bir məsələ – qazlaşdırma barədə danışmaq istəyirəm. Çıxışımın da əsas qayəsi budur. Gədəbəy, bilir-siniz ki, ən ucqar dağ rayonudur. Ondan sonra Ermənistanıdır. 70 il ərzində Gədəbəydə qaz olmayıb və hazırda Gədəbəy rayonunun təxminən 95 faizi, bütün rayon üzrə kəndlər qazla təmin olunub. Şınıx bölgəsi var idi, xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Bunun relyefi çox qəliz idi və “Azəriqaz”ın işçiləri deyirdilər ki, bura qaz çəkmək mümkün deyil, biz bura balon qazı verək və bununla da camaat kifayətlənsin. Mən qeyd etmək istəyirəm ki, cənab Prezident xüsusi iradə göstərdi, ora xüsusi vəsait ayırdı və Şınıx bölgəsi tamamilə qazlaşdırıldı. Ona görə də mən seçicilərim və öz adımdan cənab Prezidentə təşəkkür edirəm.

Üçüncü məsələ. Mən də Tovuzdan seçilmiş deputatam, Qənirə xanımın qaldırdığı məsələyə şərikəm, onu dəstəkləyirəm.

2018-ci ilin büdcəsi sosialyönlüdür və biz də ona qiymət verməliyik. Mən bu büdcəyə müsbət qiymət verirəm və buna da səs verəcəyəm. Sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun, Rafiq müəllim, təşəkkür edirik. Elmira xanım etirazını bildirdi ki, onun adı tablodan çıxıb, görünlər olubsa, təsdiq etsinlər, mən də sözü ona verim, çıxış etsin. Buyurun, Elmira xanım.

E.Axundova. Çox sağ olun, Bahar xanım. Bilmirəm, nəyə görə silinmişdi, çox sağ olun. Azərbaycan Respublikasının 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanun layihəsi ilə tanış olduq. Bildirmək istəyirəm ki, layihə

çox yaxşı hazırlanmış, bütün sahələr üzrə xərclər ətraflı, dolğun və geniş izahla təsvir edilmişdir. Sevindirici haldır ki, dövlətimiz hər il bütün sahələr üzrə ayrılan vəsait həcminin artırılmasına, hər bir sahənin inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət ayırır. Təsadüfi deyil ki, 2018-ci ildə, xüsusən vergi, gömrük sahəsində əldə edilən uğurlar, neft gəlirlərinin nisbətən yüksək səviyyədə saxlanması, düzgün iqtisadi prioritetlərin seçilməsi və digər faktorlar ölkəmizə və cənab Prezidentimizə imkan yaratdı ki, sosial sahədə əsl inqilabi sıçrayışlar edərək bir çox aztəminatlı və başqa bu kimi kateqoriyadan olan insanlarımızın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi yönündə sərəncamlar versin, addımlar atsın. İnanırıq ki, bu yolu rəhbər tutaraq hökumətimiz 2019-cu ilin ikinci yarısında və 2020-ci ildə bu xətti uğurla davam etdirəcək. Əlbəttə ki, hörmətli akademiki-miz Ziyad Səmədzadənin dediyi kimi, gələn illərdə biz mütləq iqtisadiyyatın təzə modelləri haqqında, texnoloji innovasiyaların daha səmərəli tətbiqinə çalışmalıyıq. Çox aktual bir məsələdir, yerli məhsulun ixracını artırmalıyıq ki, iqtisadiyyatımız stabilliklə bərabər, dünya iqtisadiyyatı ilə rəqabət apara bilsin. Heyf ki, hələ biz bunu görmürük.

Respublikada özəlləşdirmə canlanmalıdır. Biz 10, bəlkə də 100 minlərcə sənədsiz olan evləri kupça ilə təmin edərək, alqı-satqı prosesinə cəlb etməliyik. Bundan dövlətə xeyli miqdarda vəsait gələcək.

Mən bir-iki məsələyə də toxunmaq istəyərdim. Birinci məsələ işıqla, qazla, işıq-qaz limiti ilə bağlıdır. İnanın ki rayonlarda, məsələn, bizim Masallı rayonumuzda əhali bundan çox böyük əziyyət çəkir. 500, 600, 700 manat həcmində borclar yaranır. İnsanlar bizim yanımıza gəlir, özü də kasıb təbəqə bu məbləğləri heç cür ödəyə bilmir. Bu problemin həlli tapılmalıdır.

Mən Fazil Mustafanın təklifi ilə tam razıyam ki, Azərbaycanca gətirilən kitab məhsullarının gömrük rüsumları kəskin dərəcədə azaldılmalıdır.

Bir də burada hökumət nümayəndələrinin iştirakından istifadə edərək bir-iki xahiş ilə çıxış etmək istərdim. Bu, respublikamızda əhalinin ən sıx yerləşdiyi bölgələrdən olan Masallı rayonunun təmirə və yenidən inşa edilməyə ehtiyacı olan məktəbləri ilə bağlıdır. Büdcənin icrası ilə birbaşa bağlı olmasa da, demək istəyirəm ki, bizim rayonumuzda bu sahədə açıq-aşkar geriləmə var. Son bir neçə ildə bölgəmizdə məktəblər nədənsə çox az tikilir və nəticədə rayonda 35-ə yaxın qəzalılı, yararsız, təmirə və yenidənqurmaya ehtiyacı olan məktəb hələ də qalmaqdadır. Bu rəqəm hökumətimizi düşündürməlidir.

Yəqin, başqa deputatlar da buna qoşulacaqlar. Mən hökumətimizə bununla bağlı neçə dəfə müraciət etmişəm, amma problem hələ də qalmaqdadır, bu da yeni inşa edilən məktəblərdə texniki şərtlərin olmaması səbəbi ilə həmin məktəblərin qazlaşdırılmasının həyata keçirilməməsidir. Bu məsələni qaldırmışığı, lakin problem uzanır və həll olunmamış qalmaqdadır. Halbuki statistikaya görə, belə məktəblərin sayı respublika üzrə 100-dən çoxdur. Mən aidiyyəti qurumlardan çox xahiş edirəm ki, qaldırdığım məsələləri nəzərə alaraq problemlərin həll edilməsinə səy göstərsinlər.

Sonda hökumətimizə iqtisadi inkişaf yolunda yeni, böyük uğurlar arzulayıram və biz deputatların xahiş və təkliflərinə daha həssas, daha diqqətli olmağa çağırıram. Sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun, Elmira xanım. Mən çox xahiş edərdim ki, çıxış edənlər birinci oxunuşun şərtlərinə əməl etməyə çalışsınlar. Həm də nəzərə alaq ki, bu, icra

haqqındadır. Digər təklifləri başqa bir səpkidə ortaya qoymaq olar.

Tablodan adı silinənlərdən biri də bizim həmkarımız Aydın Hüseynovdur. Ona görə ədalətli olar ki, sözü ona verək. Aydın müəllim, neyləyim, vəziyyət belədir.

A.Hüseynov. Bahar xanım, güman ki, texniki səbəbdən adım oradan çıxarılmışdır. Elə mən də bunu nəzərə alaraq çıxışımı qısa edəcəyəm. Eyhamı başa düşdüm.

Əlbəttə, 2018-ci ilin büdcəsi çox əlamətdar bir büdcədir və onu da qeyd edim ki, həm hörmətli Ziyad müəllimin, həm də Hesablama Palatasının sədri Vüqar müəllimin çıxışlarında büdcəmizlə bağlı çox dolğun, geniş məlumatları dinlədik. Bunlar, eyni zamanda, Maliyyə Nazirliyinin və Hesablama Palatasının təqdim etdiyi hesabatlarda da öz əksini tapıb. Biz Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu siyasətin, iqtisadi strategiyanın nəticəsində 2018-ci ildə çox böyük büdcə ilini yola salmış olduq. Ümumiyyətlə, büdcəni və ölkədə gedən bütün iqtisadi prosesləri özündə əks etdirən büdcənin gəlirləridir. Əgər büdcənin gəlirləri artıbsa, bu, iqtisadi artımın göstəricisi, ölkədə iqtisadi proseslərin dinamik inkişafı deməkdir. Digər tərəfdən biz qeyd etməliyik ki, əgər büdcə gəlirləri proqnoz üzrə və proqnozdan da artıq icra olunursa, bu onun düzgün proqnozlaşdırılmasının bir göstəricisidir. Biz büdcə gəlirlərimizlə bağlı fikirlərimizi söylədik.

Ən başlıcası bizim valyuta ehtiyatlarımızın artmasıdır. Valyuta ehtiyatlarımız 2,9 milyard dollar artmışdır. Bu nə deməkdir? Bu, ümumi daxili məhsulun 94,8 faizi, xarici dövlət borcumuzu 5 dəfə üstələməsi, eyni zamanda, 4 ildən artıq dövr üzrə mal və xidmətlərin idxalı deməkdir.

Mən təqdim olunan hesabatda ən müsbət tərəfləri qeyd etmək istədim. Mənbə olaraq Dövlət Statistika Komitə-

sinə, AzərTAC-a istinad olunmasını bu hesabatda müsbət hal hesab edirəm. Çünki ölkənin bütün statistik məlumatları bütövlükdə ayrı-ayrı mənbələr üzrə deyil, Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən təqdim olunan hesablara istinad edilməsi daha məqsədemüvafiqdir. Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi hesabatda da bu cürdür. Çünki bəzən müəyyən opponentlərimizin ölkənin rəsmi statistikasını qoyub, digər mənbələrdə, ölkədən kənarada olan mənbələrə istinad edərək iqtisadi proseslərə öz baxışları ilə yanaşmasının şahidi oluram.

Mən çıxışımı bayaq qeyd etdiyim kimi, qısa şəkildə başa vurmaq istərdim. Həmişə səsləndirilən fikirlər arasında yerli gəlir və xərclərlə bağlı müəyyən məsələlər qeyd olunur. Mən hesab edirəm ki, yerli gəlir və xərclər üzrə aparılan siyasət və nəticələr çox düzgündür. Biz bunu, qeyd etdiyimiz kimi, nəticələrdə də görürük və əgər 2018-ci il üzrə yerli gəlirlər 653,4 milyard manat proqnoza qarşı 718,4 milyard manat, yaxud 109 faiz yerinə yetirilibsə, bu, nailiyyət deməkdir. Eyni zamanda, keçən illə müqayisədə 10,1 faiz artıbdırsa, bu da bir daha nailiyyətimizin bir göstəricisidir.

Digər tərəfdən 33 rayon öz xərclərini gəlirləri hesabına bağlayıb. Həmçinin biz 7 rayonumuzu, işğal altında olan qaçqın rayonumuzu da nəzərə alsaq, bu say daha çox artar. Əgər Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Lənkəran və regionumuzun ən böyük büdcə tutumu olan rayonları özünü maliyyələşdirsə, bu, daha bir müsbət halda keyfiyyətin göstəricisi deməkdir.

Mən bütövlükdə büdcəmizin – 2018-ci ilin büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim olunan qanun layihəsinə müsbət səs verirəm və növbəti büdcə ilimizdə uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri
Oqtay Əsədov sədrlik edir

Sədrlik edən. Sağ olun. Aydın Mirzəzadə.

A.Mirzəzadə. Müzakirə etdiyimiz 2018-ci ilin büdcəsinin icrası barədə onu deyə bilərəm ki, büdcənin icrası qanuna uyğun olaraq həyata keçirilmişdir. Bu sahədə deputat həmkarlarımla verdikləri qiymətlə razılaşıram və yenə də Müdafiə, təhlükəsizlik və korrupsiya ilə mübarizə komitəsinin üzvü kimi bir təkliflə müraciət edirəm. Mənim müraciətim hörmətli Samir müəllimədir. İş burasındadır ki, hərbi qulluqçulara hərbi qulluq dövründə mənzilləri olmadığı halda, kirayə haqqı verilir. Amma bəzən onlar hərbi qulluq dövründə də mənzil ala bilmirlər və pensiyaya çıxdıqdan sonra da onlara kirayə haqqı verilməkdə davam edir. Pensiyada olan hərbi qulluqçular belə bir təklif irəli sürdülər ki, aybaay ödənilən kirayə haqqı əvəzinə onlara bu vəsaitlə ipoteka ilə ev almaq hüququ verilsin. Maliyyə Nazirliyinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin, İpoteka Fondunun bu barədə düşünməsini təklif edərdim. Diqqətinizə görə sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. Hələ 8 nəfər çıxışa yazılıb. 2 nəfər də çıxış eləsin. Bu, birinci oxunuşdur. Hadi Rəcəbli buyursun.

H.Rəcəbli. Sağ olun, Oqtay müəllim, minnətdaram. Sözün əsl mənasında, müzakirələrdə həm rəqəmlər səslənib, həm də bizim 2018-ci ilin büdcəsinin mahiyyəti açıqlanıb. Mən bir sıra konseptual məsələlərə diqqət yetirmək istəyirəm. İlk növbədə 2018-ci il onunla yadda qaldı ki, ilk dəfə olaraq kadr və struktur dəyişikliklərində köklü islahatlar aparıldı və bunlar, əlbəttə, büdcənin icrasında özünü bariz

şəkildə göstərdi. Bütün çıxışlarda bir fikir səsləndi ki, büdcəmiz, əsasən, sosialyönlü büdcə olub. Hamınızın yadındadır ki, Prezidentimizin ilk fərmanı, sərəncamı şəhid ailələrinə müavinətlərin verilməsi oldu. Bu tendensiya davam etdi və bu ilin əvvəli bizim yaddaşlarımızda məhz sosial sahədə, sözün əsl mənasında, imzalı addımlarla yadda qaldı.

2018-ci il üçün xarakterik, sosial siyasətlə bağlı məqamlar var. Bunlar ilk növbədə əlçatanlığın, ikinci, ünvanlılığın təmin olunmasıdır, üçüncü isə şəffaflığın aparılmasıdır. Mən Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən bununla bağlı aparılan işləri də yüksək qiymətləndirirəm. Burada elektron hökumət elementlərinə üstünlük verilib. “DOST” xidmətinin təməli qoyulub, özünüməşğulluq institutu bir az da inkişaf etdirilib. Əlbəttə, hamısı bizim sosial islahatların davamlı olacağından bir daha xəbər verir.

Mən bir neçə məqama xüsusi diqqət yetirmək istəyirəm. Birinci, gələcək büdcələrdə də, 2018-ci ilin büdcəsində də investisiya yatırımlarının verilməsi haqqında danışmaq istəyirəm. Vəsait qoyulur, bəzi işlər görülür. Amma yatırımların verilməsi bəzən görünür. Mən düşünürəm ki, gələcəkdə bu məsələ xüsusi şəkildə diqqət mərkəzində olmalıdır ki, yatırımların verilməsi ölkəmizə, xalqımıza nə göstərir.

Digər məqamlar da ondan ibarətdir ki, ötən ildən yadda qalan məsələlərdən, yeniliklərdən biri Ələt dəniz limanının yaranması oldu. Bununla bağlı yol strukturunda aparılan işlər, dəmir yolu tikintisində, dəmir yolu ilə bağlı ölkəmizdə gedən proseslər, islahatlar, əlbəttə, gələcəkdən çox xəbər verir.

Bir məsələyə də diqqət yetirmək istəyirəm. Zaman onu

göstərir ki, bizim gördüyümüz bütün işlərin birbaşa məqsədi o olmalıdır ki, Azərbaycanda iqtisadi inkişafın, maliyyə imkanlarının artmasının Azərbaycan vətəndaşının işlə təmin olmasına və əlbəttə, əmək haqqlarının, pensiyaların artırılmasına yönəlməlidir. Düşünürəm ki, bu sahədə də ardıcıl işlər aparılır.

Hesab edirəm ki, 2018-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasını qənaətbəxş hesab edə bilərik. Əgər Oqtay müəllim, məsləhət olsa, buna səs vermək də olar. Sağ olun.

Sədrlik edən. Sağ olun. 6 nəfər həmkarımız qalıb. Bu, birinci oxunuşdur. İkinci oxunuşun başlanğıcında onlara söz verəcəyik. Birinci oxunuş konseptual yanaşma idi.

Bilirsiniz ki, bu gün yaz sessiyasının son iclasıdır. Xahiş edirəm, birinci oxunuşda məsələyə münasibət bildirək.

Səsvermənin nəticələri	(saat 13.55 dəq.)
Lehinə	95
Əleyhinə	1
Bitərəf	0
Səs vermədi	1
İştirak edir	97
Nəticə: Qəbul edildi	

Çox sağ olun, qəbul edildi.

Bilirsiniz ki, növbədənənar sessiyamız olacaq. Bu gün isə yaz sessiyasını qapalı elan edirəm.

Sədrlik edən. Çox sağ olun. Növbədənənar iclasın vaxtı haqqında xəbər veriləcək.